

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
*Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

Випуск 202

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*У відповідності до наказу МОН України
від 21.12.2015 р. № 1328
Вісник ХНТУСГ: економічні науки
включений до Переліку наукових фахових
видавць України (Додаток № 8. – С. 4)*

Харків – 2019

ОЦІНКА РІВНЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

***ЯВОРСЬКА Т.І., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ДМИТРА МОТОРНОГО***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим фактором інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, формою суспільного поділу праці в аграрному секторі економіки є спеціалізація, яка є якісним показником раціонального розміщення виробництва і важливим чинником підвищення ефективності сільського господарства. Вдосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств, її поглиблення – один зі шляхів досягнення господарствами більш високих економічних результатів: збільшення обсягу продукції і підвищення ефективності її виробництва. Для правильного вибору спеціалізації, оцінки її впливу на ефективність виробництва необхідно вибрати методи, за якими визначається рівень спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні розробки з проблем спеціалізації аграрного сектору економіки здійснені такими відомими вченими-економістами, як В.Г. Андрійчук, І.Ф. Баланюк, І.М. Беженар, П.К. Канінський, В.В. Зіновчук, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук і ін. Впровадження цих розробок дозволяє дослідити вплив спеціалізації на ефективність і вибирати напрями її поглиблення в сільському господарстві України. Однак аналізів методів розрахунку рівня спеціалізації було виконано недостатньо.

Формулювання цілей статті. Для оцінки рівня при виборі спеціалізації сільськогосподарських підприємств необхідно проаналізувати методи його розрахунку з метою визначення такого, який найкраще відповідав би умовам господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для правильного визначення спеціалізації необхідно враховувати особливості сільськогосподарського виробництва. Оцінка даного процесу найчастіше виконується за двома економічними показниками: виробництво валової і товарної продукції, іноді використовуються

додаткові показники: структура товарної і валової продукції, посівних площ, поголів'я тварин, затрат праці, рівень товарності, наявність засобів виробництва, продуктивність праці, собівартість продукції, рівень рентабельності і ін. [1-3].

Існують дві тенденції розвитку спеціалізації сільськогосподарських підприємств:

– господарство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: кількох у рослинництві та кількох у тваринництві, останнім часом більшість господарств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва (зернових культур і сояпшнику), разом з тим можуть одночасно розвиватися декілька додаткових і підсобних галузей; ця тенденція нині є основною;

– підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції, при цьому виробництво здійснюється на промисловій основі з широкими міжгосподарськими зв'язками та кооперуванням.

Рівень спеціалізації аграрного підприємства найчастіше визначається за допомогою коефіцієнта спеціалізації K_c (ступеню товарного зосередження галузей):

$$K_c = \frac{100}{\sum d(2i-1)}, \quad (1)$$

де d – питома вага (частка) продукції кожної галузі в структурі товарної продукції, %;

i – порядковий номер виду товарної продукції за її питомою вагою, починаючи з найвищого.

Вважається, що підприємство є багатогалузевим, коли коефіцієнт K_c не перевищує 0,20, зі слабким рівнем спеціалізації: 0,21-0,30, із середнім: 0,31-0,40, вищим середнього: 0,41-0,50, високим: 0,51-0,60, і з глибоким: понад 0,60 [1].

Частку продукції галузі в структурі товарної продукції визначають за формулою:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}, \quad (2)$$

де T_i – чистий дохід від реалізації i -го виду продукції, грн.;

$\sum T_n$ – чистий дохід від реалізації всієї продукції, грн.

Найпростіше рівень спеціалізації виробництва можна оцінити за часткою головної галузі, однак при цьому не враховується вплив додаткових галузей. Уникнути цього можна скориставшись середньозваженою часткою.

Розробка перспективних планів розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва нині виконується із застосуванням економіко-математичних методів і використанням сучасних електронно-обчислювальних машин за допомогою системного підходу до рішення задачі по оптимізації. Рівень територіальної спеціалізації і спеціалізації аграрних підприємств визначається за показником структури товарної продукції. Він обчислюється діленням вартості товарної продукції $ВТПг$ головної галузі на вартість товарної продукції $ВТПсг$ всіх галузей і виражається у відсотках:

$$ПСТП = \frac{ВТПг}{ВТПсг} \times 100 \quad (3)$$

За цим рівнем прийнято вважати вузькоспеціалізованими підприємствами, в яких головна галузь займає в структурі товарної продукції 90% і більше. До підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, відносять такі, де головна галузь в структурі товарної продукції займає понад 50 %, спеціалізованими на виробництві продукції двох галузей вважають підприємства, в яких ці галузі в сукупності займають у структурі товарної продукції більше ніж 67 %, у тому числі кожна з них не менше 25 %. У спеціалізованих господарствах на виробництві продукції трьох галузей ці показники повинні становити відповідно понад 7 % і не менше 24 %. Багатогалузовими вважають підприємства, які не підпадають під жодний з названих критеріїв. При порівнянні кількох варіантів спеціалізації, їх ефективність визначається за формулою:

$$E = ПВП / (ППВ + К_{норм} \cdot ПКВ) \quad (4)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації;

$ПВП$ – приріст валової продукції;

$ППВ$ – приріст поточних витрат;

$ПКВ$ – приріст капітальних вкладень;

$К_{норм}$ – нормативний коефіцієнт ефективності.

О.М. Трегуб [4] пропонує рівень спеціалізації розраховувати за ентропійним показником, що визначається за трьома критеріями: структури чистого доходу, структури собівартості продукції, структури посівних площ:

$$E(t) = 1 + \frac{\sum_{i=1}^n X_i(t) \ln X_i(t)}{\ln n} \quad (5)$$

де X_i – потужність виробничої системи;

n – кількість видів продукції,

В цьому випадку за ентропійним показником пропонується така класифікація спеціалізації підприємств: якщо показник $E(i)$ знаходиться в межах від 0,25 до 1, то підприємство вважається вузькоспеціалізованим, від 0,15 до 0,25 – середнє спеціалізованим; від 0 до 0,15 - багатогалузевим.

Порівняльну ефективність кількох варіантів спеціалізації, що розробляється на перспективу, можна визначити за формулою:

$$E = \frac{П}{З_т + К_в + К_e} \quad (6)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації;

$П$ – приріст валової продукції;

$З_т$ – приріст поточних витрат;

$К_в$ – приріст суми капітальних вкладень;

$К_e$ – нормативний коефіцієнт ефективності [5].

Для більшості сільськогосподарських підприємств характерне комбіноване виробництво з розвитком декількох галузей з раціональним поєднанням головних, додаткових і підсобних галузей, яке визначається такими принципами: найвища ефективність виробництва, використання ґрунтово-кліматичних та економічних умов господарства, по можливості рівномірне і повне використання робочого ресурсу протягом року, використання побічної продукції інших галузей. При розв'язанні питань раціональної спеціалізації виробництва у сільськогосподарських підприємствах користуються критерієм та системою показників ефективності спеціалізації, які відображують ефективність використання землі, робочої сили, виробничих фондів і ін.

Однак слід зазначити, що надмірне підвищення рівня спеціалізації в нинішніх умовах господарювання може мати негативні наслідки: в тваринництві через збитковість продукції (особливо яловичини), а в рослинництві через захоплення культурами, що призводять до збіднення ґрунтів і в кінцевому результаті до зменшення врожайності через відсутність органічних добрив [6].

В умовах сільського господарства ефективність окремої галузі певною мірою залежить від розвитку інших. Раціональне поєднання різних галузей в сільськогосподарському виробництві дозволяє послабити дію його сезонності, повніше використовувати техніку і трудові ресурси. Разом з тим є такі галузі, велика кількість яких в одному господарстві небажана. Тому необхідно встановлювати таке раціональне поєднання галузей, яке усувало б недоліки вузькоспеціалізованих господарств і дозволило б використовувати переваги великого виробництва.

Для визначення оптимального напрямку розвитку сільськогосподарського підприємства необхідно вибрати оптимальний варіант поєднання галузей при даних природно-економічних умовах, його оптимальну спеціалізацію, тобто таку структуру виробництва, яка б створювала умови для найбільш ефективного використання землі, праці, техніки та інших засобів виробництва, дозволяла б отримати максимальний обсяг продукції при наявних ресурсах і забезпечувала б мінімум витрат на одиницю продукції. Для цього будується модель оптимізації.

Зарубіжні вчені для оцінки рівня спеціалізації об'єкту (країни, регіону, підприємства) користуються спеціальними індексами. Так Палан Н. [7] аналізує декілька індексів, серед яких стандартний індекс Крюгмана:

$$K = \sum_{i=1}^l |b_i - \bar{b}_i|, \quad (7)$$

де b_i – обсяг продукції i -ї галузі об'єкта;

$\bar{b}_i$ – середній обсяг продукції i -ї галузі підприємств об'єкту.

Чим вищий цей індекс, тим вищий рівень спеціалізації об'єкту.

Даніель К. [8] виконала на базі спеціальних індексів детальний аналіз факторів, що впливають на розміщення і спеціалізацію сільського господарства у Європейському союзі (ЄС), та розрахунки, які наглядно демонструють цей вплив. Оцінка цього впливу виконана за допомогою системи індексів, що враховують всі фактори.

Індекс Тойля дозволяє виміряти концентрацію розміщення сільськогосподарської продукції в регіоні.

$$T = \sum_p \frac{ВП_p}{ВП_{\text{ЄС}}} \ln \left(\frac{ВП_p \cdot S_{\text{ЄС}}}{ВП_{\text{ЄС}} \cdot S_p} \right), \quad (8)$$

де $ВП_p$ – валова продукція сільського господарства регіону;

S_p – площа угідь регіону;

$ВП_{\text{ЄС}}$ – валова продукція сільського господарства;

$S_{\text{ЄС}}$ – площа угідь в ЄС.

Розрахунки показали, що індекси Тойля для основних сільськогосподарських продуктів ЄС становили: зернові – 0,42; яловичина – 0,50; молоко – 0,53; м'ясо птиці – 0,69; свинина – 0,76; овочі – 0,69; фрукти – 0,70; квіти – 1,26.

Рівень спеціалізації об'єкту також пропонується оцінювати індексом спеціалізації, який визначається за такого формулою:

$$СП_p = \frac{1}{2} \sum |ВП_p^i - \bar{ВП}_p^i|, \quad (9)$$

де $ВП_p^i$ – валова продукція i -го продукту об'єкту;

$\bar{ВП}_p^i$ – середня валова продукція i -го продукту в ЄС.

Одержані найменші значення індексу: для Австрії – 0,17; Швеції – 0,19; найбільші: для Ірландії – 0,40; південної Іспанії – 0,55.

Автор вважає, що використання таких індексів дозволяє дослідити багато факторів, що визначають вплив концентрації і спеціалізації на ефективність виробництва.

Висновки. Аналіз методів визначення рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва показав, що головними показниками, за якими виконується вибір спеціалізації є валова і товарна продукції. Вибір методу оцінки рівня спеціалізації залежить від умов господарювання. Врахування більшої кількості факторів, що впливають на рівень спеціалізації дозволяє раціонально будувати перспективні плани розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Література.

1. **Андрійчук В.Г.** Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.

2. **Беженар І.М.** Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколайівський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 10. С. 128-133.

3. **Канінський П.К.** Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: Монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2005. 348 с.

4. **Трегуб Е.Н.** К вопросу оценки отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий. *Молодой ученый*. 2016. № 9. С. 726-732.

5. **Голованова Г.Є.** Методичні підходи до оцінювання товарної спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах. *Вісник ХНТУСГ імені Петра Василенка*. № 193. 2018. С. 166-175.

6. **Шиян Д.В., Богданович О.А.** Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області. *Вісник ХНТУСГ імені Петра Василенка*. Харків, 2018. Вип. 191. С. 98-109.

7. Palan Nicole. Measurement of Specialization. FIM-Working Paper, Vienna. No. 62. P. 39.

8. Daniel Karine. Concentration et specialization: quell schema pour l'agrculture communautaire? *Economie et prévision*. 2003. No. 158, pp. 105-120.

References.

1. **Andriychuk V.G.** (2013). *Ekonomika pidpryjemstv agropromyslovogo kompleksu* [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, p. 779 [in Ukrainian].

2. **Bezhenar I.M.** (2016). Stan rozvytku specializaciji v agrarnyh pidpryjemnych'kyh strukturah [State of specialization development in agrarian business structures]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky. Mykolajivs'kyj nacional'nyj universytet imeni V.O. Subomlyns'kogo – Global and national problems of economy. Mykolaiiv National University Sukhomlinsky*, issue 10, pp. 128-133 [in Ukrainian].

3. **Kanins'kyj P. K.** (2005). *Specializacija sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv* [Specialization of agricultural enterprises]. Kyiv: NNC IAE, p. 348 [in Ukrainian].

4. **Tregub E.N.** (2016). K voprosu ocenky otraslevoj struktury sel'skhozajstvennyh predpryatyj [On the issue of assessing the sectoral structure of agricultural enterprises]. *Molodoj uchenyj – Young scientist*, No. 9, pp. 726-732 [in Russian].

5. **Golovanova G.Je.** (2018). Metodychni pidhody do ocinjuvannja tovarnoji specializaciji ta efektyvnosti upravlinnja neju v agrarnyh pidpryjemstvah [Methodical approaches to the evaluation of commodity specialization and the effectiveness of its management in agricultural enterprises] *Visnyk HNTUSG imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the KNTUA named after Peter Vasylenko*, No. 193, pp. 166-17 [in Ukrainian].

6. **Shyjan D.V., & Bogdanovych O.A.** (2018). Specializacija sil's'kogospodars'kogo vyrobnytstva rajoniv Harkivs'koi oblasti [Specialization of agricultural production in Kharkiv region]. *Visnyk HNTUSG imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the KNTUA named after Peter Vasylenko*, No. 191, pp. 98-109. [in Ukrainian].

7. Palan Nicole. Measurement of Specialization FIM-Working Paper, Vienna. No. 62. P. 39 [in English]

8. Daniel Karine (2003). Concentration et specialization: quell schema pour l'agrsulture communautaire? *Economie et prévision*, No. 158, pp. 105-120 [in French].

Анотація.

Яворська Т.І. Оцінка рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

У статті розглянуті методи оцінки рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Описані тенденції розвитку спеціалізації. Визначені показники, за якими виконується вибір спеціалізації і розраховується її рівень. Проаналізовані різні критерії оцінки рівня спеціалізації. Визначена порівняльна ефективність декількох варіантів спеціалізації. Розглянуто зарубіжний досвід розрахунку рівнів концентрації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, спеціалізація, продукція, галузь, товарна продукція.

Аннотация.

Яворская Т.И. Оценка уровня специализации сельскохозяйственного производства.

В статье рассмотрены методы оценки уровня специализации сельскохозяйственного производства. Описанные тенденции развития специализации. Определены показатели, по которым выполняется выбор специализации и рассчитывается ее уровень. Проанализированы различные критерии оценки уровня специализации. Определена сравнительная эффективность нескольких вариантов специализации. Рассмотрен зарубежный опыт расчета уровней концентрации и специализации сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, специализация, продукция, отрасль, товарная продукция.

Abstract.

Yavorska T.I. Assessment of the level of specialization of agricultural production.

The methods of estimation of level of specialization of agricultural production are considered in the article. The trends of specialization development are described. The indicators by which the choice of specialization is fulfilled and its level are calculated. Various criteria for evaluating the level of specialization are analyzed. The comparative effectiveness of several specialization options is determined. The foreign experience of calculating the levels of concentration and specialization of agricultural production is considered.

Key words: agriculture, specialization, products, industry, commodity products.

УДК 631.115.1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНТРОЛЮ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЙОГО РОЛЬ У ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ГАВРИЛЕНКО О.В., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції є ключовою метою реалізації будь-якої стратегії розвитку суб'єкта економічних відносин. Він втілюється у життя в процесі практичної роботи з виконання стратегічних планів економічного й соціального розвитку. Успіх цієї роботи залежить від багатьох факторів. Важливу роль серед факторів економічного розвитку відіграє рівень теоретичної розробки окремих проблем ефективності. Економічною наукою накопичений великий досвід у сфері теорії й практики використання показників ефективності виробництва, склалися оригінальні наукові напрями [1]. У той же час ряд важливих теоретичних проблем, пов'язаних з контролем, ще не одержали належної розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичним та практичним основам питання контролю присвячені праці багатьох науковців, зокрема таких, як Аксентьева О. Б., Борисенко М. В., Бурцев В. В., Дікань А. В., Кудинов Д. Г., Максимова В. Ф., Мартинов А. Ю., Нападовська А. В., Стефаник І. Б., Чумаченко Н. Г., Шевчук В. О. та ін. Проте враховуючи специфіку змін, що відбуваються у процесі господарювання підприємств, сфера контролю потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є дослідження сутності поняття «контроль», окреслення його значення у діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «контроль» можна тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого [2, с. 8-9]. В управлінні контроль підтримує взаємодію і взаємозв'язок різних видів діяльності в межах підприємства і окремих його підрозділів, стимулює її ефективність і результативність шляхом активного впливу на підконтрольні об'єкти [3, с. 73].

Важливість контролю в системі управління діяльністю підприємства визначали ще такі іноземні науковці, як А. Аренс та Дж. К. Лоббек. Вчені підкреслювали, що контроль забезпечує керівництво точною інформацією. Контроль допомагає зберегти активи та документи підприємства, забезпечити ефективну господарську діяльність відповідно до встановлених облікових принципів [4]. Науковці [3, 4] до передумов виникнення функції контролю відносять: – невизначеність; – попередження кризових явищ; – підтримання успіху; – прагнення підвищити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність підприємства.

Дослідження показали, що науковий підхід при формуванні і функціонуванні контролю направлений на розвиток суспільства на засадах не простого, а розширеного відтворення. Це означає, що при дослідженні питань пов'язаних із контролем необхідно враховувати як якісний так і кількісний критерії у підходах до визначення та обґрунтування законів та принципів економічного характеру.

Розвиток продуктивних сил і соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві обумовили появу нових функціональних економік: наукова організація й економіка праці; ефективність інвестицій і інновацій; ціноутворення; фінанси, грошовий обіг і кредитування; бухгалтерський облік, контроль й аналіз господарської діяльності; математичні методи й застосування обчислювальної техніки в економічні дослідження: управлінні національним господарством і його галузями. Контроль тісно взаємозалежний із стратегічним плануванням, управлінням й обліком. Використання наукового підходу при здійсненні контрольних функцій на виробничих системах у поєднанні з методами стратегічного управління переслідують окремі завдання для одного і того об'єкту дослідження.

А.В. Дікань виділяє, що саме контроль є найважливішою функцією управління та виступає засобом зворотного зв'язку між об'єктом управління і системою управління та інформує останню про дійсний стан керованого об'єкта [4, с. 15]. М. Г. Чумаченко визначав, що контроль є тією функцією управління, за допомогою якої перевіряється відповідність фактичного стану та результатів роботи об'єкта нормам, стандартам, правилам, законам, інструкціям [5]. Такої ж позиції і Д. Кудінов, який вважає, що функція контролю визначається у зіставленні та перевірці відповідності фактичних показників розвитку нормам, які закріплені у законодавстві [6, с. 73].

Багато науковців в своїх дослідженнях контролю виділяють ряд функцій характерних для його реалізації. Так, традиційно більшість авторів з контролем пов'язують такі функції: регулятивна, превентивна, оперативна, захисна. В. Бурцев до традиційних функцій присуджує ще комунікаційну та інформаційну [7, с. 17]. Аналогічну позицію має науковець І. Стефанік, який додатково до функцій контролю відносить: інформаційну, профілактичну, мобілізуючу [8, с. 135]. В. Ф. Максимова проводить дослідження, де виділяє ряд функцій для внутрішнього контролю: перевірочну, інформаційну, комунікаційну, діагностичну, орієнтуючу та захисну [3, с. 73]. М. В. Борисенко вважає, що функції внутрішнього контролю забезпечують його реалізацію в практичній діяльності підприємств. Науковець серед функцій внутрішнього контролю виокремлює захисну, інформаційну, проникаючу, превентивну, оціночну, коригувальну [9]. О.Б. Акентьєва обґрунтовує, що основним елементом при визначенні функцій внутрішнього контролю є мета системи. З огляду на це слід виокремити наступні функції внутрішнього контролю: інформаційна, планування, аналітична, діагностична, координаційна, мотивуюча, превентивна, організаційно-розпорядча та функція нагляду [10].

Звідси, контроль як механізми взаємодії базису й надбудови. Контроль сприяє зміцненню матеріального базису суспільства, виховує в громадян негативне відношення до всякого роду порушення державних правових норм у економіці.

У літературі немає чіткого розмежування понять контролю взагалі і його органічної частини – фінансово-господарського контролю. Тим часом з погляду наукового аналізу складна сукупність проблем контролю повинна бути розчленована, оскільки вона включає аспекти різного роду: соціологічні, юридичні, технічні, економічні ін.

Для сучасного стану наукової розробки проблем контролю характерний диференційований підхід представників різних галузей

наукової думки до аналізу сутності контролю. І це не випадково, тому що єдина по своїй сутності категорія інтерпретується ними з різних точок зору. Отже, немає підстав для тверджень про пріоритет якої-небудь науки в аналізі сутності й змісту контролю. У свою чергу різноманітність точок зору відображає складність і багатогранність даного явища.

Серед вітчизняних учених [11] що досліджували сутність контролю, намітилися чотири основних напрямки. Одним із напрямів відображено в наукових працях фахівців юридичного та соціально-економічного напрямів підготовки, де в основі функцій контролю лежать особливості діяльності суб'єктів державного регулювання та господарського менеджменту. Тобто управління лежить в основі контролю. Проте це викликає певні неузгодження адже управлінська функція має ряд своїх особливостей, що залежать від суб'єкту управління, особливостей поведінки об'єкту та ряду другорядних факторів здійснюючих вплив чи його результату. Контроль не може бути однією із форм (методів) менеджменту бо він є окремим видом діяльності, а отже може бути функцією менеджменту з визначеною структурою та цільовою направленістю.

Наступний напрям при визначенні контролю тісно пов'язаний з дослідженням науковців у сфері менеджменту. Автори такої позиції виокремлюють 3 етапи процесу менеджменту: перший етап – визначення стратегічної мети; другий етап – реалізація поставлених завдань; третій етап – здійснення контролю за виконанням поставленої мети. Тобто, можна стверджувати, що контроль є важливою та окремою стадією менеджменту соціально-виробничих систем.

Ще один напрям, третій, при визначенні контролю в наукових працях тісно пов'язаний з використанням математично-кібернетичного апарату визначень. Особливістю такого напрямку є те, що дослідники вважають контроль формою оберненого зв'язку з точки зору математично- кібернетичної науки. Можливо даний напрям визначення і розуміння контролю є не зовсім об'єктивним. Хоча обернений зв'язок і спостерігається, але в такому випадку контроль не бере участі в управлінському процесі з підтримки і прийняття рішень. Тобто, в такій ситуації не можливо впливати на постійно діючі господарські процеси, що не відповідає основній функції контролю.

Необхідно відмітити той факт, що представлені підходи до розуміння сутності контролю мають всі місця, але більшість все-таки мають свої особливості відповідно до напрямку досліджень. Зважаючи на це поза увагою залишається основна роль контролю, що

характеризується соціально- економічними критеріями та аспектами. Останні повинні лежати в його основі і бути панівними.

Сучасна наука пов'язана із вивченням сутності контролю в своїх дослідженнях виокремлює ще один напрям, який набирає поширення і вважається четвертим серед відомих. Особливістю даного напрямку є використання норм законодавства та їх дотримання, а також з'ясування причин порушення встановлених правил в господарському процесі. Вказані особливості формують новий – правовий концептуальний підхід визначення сутності контролю, що базується на широкому використанні законодавчо- нормативних аспектів з метою дотримання їх законності використання. Проте, на нашу думку, такий підхід теж не повністю розкриває сутність контролю адже він завузьким, бо контроль – це не тільки дотримання законності чи виконання нормативів. Крім цього для контролю ще характерним є обернений зв'язок для здійснення впливу за оптимізацією ресурсовитратного процесу, запобігання збоїв та труднощів в роботі всіх управлінських підрозділів.

Враховуючи всі чотири напрями у визначенні сутності контролю можемо підсумувати, що контроль, як функція менеджменту, представляє систему для здійснення аналізу реального стану функціонування досліджуваного об'єкту задля об'ґрунтованої оцінки правильності і раціональності здійснюваних завдань та рішень, результатів їх виконання з метою запобігання негативним явищам й поінформування про це відповідним органам.

Отже, підсумовуючи констатуємо, що контроль відображає кінцевий етап здійснення циклу менеджменту в період порівняння отриманих результатів з поставленими завданнями до прийнятих рішень, а під час встановлення негативних моментів досліджуються першопричини і реалізуються запобіжні заходи.

Контроль фінансово-економічних результатів являє собою частину, підсистему в більш загальній системі – системі управління. В економічній літературі іноді неவிправдано ставлять знак рівності між поняттям «грошовий контроль» й «фінансовий контроль». Цей контроль, опосередкований реальним оборотом грошей, здійснюють вищі органи господарського регулювання, установи фінансової й банківської системи, а також підприємства й об'єднання в процесі виконання взаємних договірних зобов'язань.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств є важливою ланкою грошового контролю. Контроль на підприємствах представляє реалізацію контрольної функції важливої для всієї фінансово-господарської системи суб'єкта господарювання

Фінанси виражають відносини економічного базису, а саме ту частину виробничих відносин, що пов'язана із формуванням, розподілом і використанням коштів, призначених для задоволення потреб розширеного відтворення. Проте, грошово-оборотні засоби не можуть формуватися автоматично, на них здійснює вплив ряд складних диференційованих господарських відносин властивих для окремого підприємства. Тому необхідність здійснення контролю є важливою складовою управління фінансово-господарською діяльністю (нарівні з фінансовим плануванням, обліком й аналізом). Отже, фінансовий контроль — як складова частина управлінської діяльності — є надбудовною категорією.

Нам представляється суперечливою концепція, що зводить фінансовий контроль лише до перевірки процесів формування й використання грошових ресурсів. Діапазон дії фінансового контролю досить широкий, оскільки фінансова сторона роботи підприємств і їх об'єднань обумовлена матеріально-речовинними факторами. Контроль за формуванням більшості вартісних (фінансово-економічних) показників — собівартості, прибутку, фондовіддачі, матеріалоемності й інших - у стратегічних і оперативних планах, обліку й звітності неминує охоплює різні сторони виробничої, постачальницької й збутової діяльності.

Об'єктом фінансового контролю є система виробничо-господарських операцій та товарно-грошових відносин матеріально-виробничої сфери й невиробничої сфери. Тому замість традиційного терміну «фінансовий контроль» доцільно використовувати категорію фінансово-господарського контролю. Це дозволяє усунути різночитання в інтерпретації його сутності, оскільки в економічній літературі господарський і фінансовий контроль часто розглядається як відособлені друг від друга, самостійні галузі контролю.

Проблеми поєднання обліку і контролю потребують окремого дослідження тому, що теорія бухгалтерського обліку, на відміну від теорії фінансово-господарського контролю, є більш опрацьованою. Повсякденна практика зіштовхується зі складними явищами й процесами, що вимагають комплексного підходу до вивчення всієї сукупності питань методології й організації контролю. Задовольнити ці потреби практики тепер уже неможливо, обмежуючись лише додаванням знань, добутих іншими економічними науками.

Контроль, синтезуючи практичну базу знань загальноекономічних дисциплін (аналіз, фінанси, організація, моніторинг, діагностика та облік), представляє собою

міждисциплінарну міжгалузеву квінтесенцію. Її формування є результатом вимоги суб'єктів практичної діяльності в задоволенні потреб ефективної реалізації управлінської функції. Розмежування проблематики даної галузі спеціальних знань і суміжних економічних дисциплін має важливе значення не тільки для організації наукових досліджень, але й для підготовки кадрів економістів з бухгалтерського обліку, контролю й аналізу господарської діяльності з виключенням елементів паралелізму й дублювання у викладанні суміжних навчальних дисциплін. У широкому сенсі фінансово-господарський контроль включає питання теорії, методології й організації контролю на будь-якому ієрархічному рівні (підприємство, об'єднання, галузь) з усім різноманіттям видів, форм і прийомів контролю.

Важливою умовою раціональної організації контролю є розробка його науково обґрунтованої класифікації. Дослідження показують, що відповідно з типом, видом та формою контролю науковцями розділяються окремо попередній, поточний та наступний види контролю. Крім того, в працях дослідників використовується поняття фактичного контролю та його документальної форми. Також, економічна література окремо досліджує категорії цільової перевірки, ревізії та обстеження, як специфічних форм здійснюваного на підприємствах контролю.

Можна стверджувати про багатогранність визначень контролю, що показує важливість і одночасно складність досліджуваної категорії, де в процесі дослідження формуються ряд розбіжностей породжуючи необґрунтованість у визначенні основних категорій. Останнє призводить до необхідності детального дослідження теоретичних і методичних підходів у визначенні сутності категорійного апарату поняття контролю.

Суспільний контроль є однією з ознак і форм прояву демократії. На підприємствах й у об'єднаннях такий контроль здійснюють профспілкові організації, суспільні органи економічного аналізу й ін.

У літературі почата спроба класифікувати контроль залежно від сфери його здійснення. Залежно від об'єктів контролю контроль підрозділяється на наступні спеціалізовані види: фінансовий, статистичний, контроль державних органів пожежного, санітарно-гігієнічного нагляду та ін. Ми вважаємо, що класифікація контролю за будь-якою ознакою не може бути підмінена перерахуванням контрольних органів і спеціалізованих інспекцій.

Будь-яка класифікація покликана відображати в тому або іншому аспекті зміст і призначення контролю. Зрозуміло, що в такому випадку

мова йде про об'єднання яке залежить від охоплюваного контролем району діяльності управлінської групи. Саме тому критерію необхідно виокремити кілька галузей контролю, до яких входять: адміністративний, технічний та фінансово-господарський.

Спробуємо розглянути питання класифікації видів і форм фінансово-господарського контролю, проаналізувати практику їх здійснення, намітити напрями підвищення їх ефективності.

В науковій літературі категорія «вид контролю» застосовується в різному змісті. У силу цього доцільно докладніше охарактеризувати, категорії, що дозволяють більш обґрунтовано підійти до трактування поняття видів фінансово-господарського контролю.

Загальне, що поєднує всі види фінансово-господарського контролю, – єдність економічного змісту, предмету й методу. Однак кожен його підрозділ має свою сферу застосування й специфіку, що обумовлюють класифікацію фінансово-господарського контролю на три види залежно від його суб'єктів - внутрішньогосподарський, відомчий і позавідомчий.

В економічних дослідженнях, які стосуються ревізії та контролю досить часто ознаки класифікації видів фінансово-господарського контролю досліджують з точки зору критеріїв за для перерозподілу його форм, поряд з цим останні помилково порівнюються з технікою контрольних дій. Дане визначення йде всупереч з загальноприйнятою інтерпретацією категорії «форми» з точки зору діяльності підприємства та вираження суті предмета чи явища.

За умов вираження змісту форм фінансово-господарського контролю необхідно посилались на співставлення змісту та форми з точки зору загальних категорій, які показують взаємний зв'язок кількох сторін будь-якої реальності. Все це вказує на те, що під формами фінансово-господарського контролю необхідно вважати способи ціле направленої вираження та організації контрольних дій, які направлені на роботу функцій контролю.

В даний час все більшого впливу набирає попередній контроль. Виступаючи основою для проведення господарських і фінансових операцій, він володіє попереджувальним характером. Діяльність підприємства на економічному ринку не може бути поєднаним із збитками, які виникають через неправильні розрахунки та порушень на законодавчому рівні. Задля того, аби звести їх до мінімального рівня, потрібно створити стабільну, налагоджену систему попереднього фінансово-господарського контролю, мета якого не допустити незаконні дії, порушення та недоліки. На стадії формування прогнозу

та проектування, він виступає базою для прийняття найкращих рішень управлінського значення.

Функціональні служби підприємства контролюють економічну ефективність, законність і доцільність фінансово-планових, постачальницько-збутових й обліково-бухгалтерських операцій при візуванні договорів, кошторисів, документів за для витрати товарних і матеріальних цінностей та фінансів. У всіх цих контрольних діях вище право фінансового контролю залишається за головним бухгалтером підприємства. Основна мета попереднього бухгалтерського контролю – вчасно припинити незаконне й нераціональне використання коштів, у якій би формі воно не проявлялося. Приймаючи первинну документацію від підрозділів (цехів, ділянок, складів тощо), бухгалтерська служба перевіряє дотримання нормативів матеріальних витрат, норм виробітку й розцінок заробітної плати в основному виробництві, нормативів витрати заробітної плати на допоміжні, ремонтні й транспортні роботи.

Поточний контроль внутрішнього господарства вважається органічною частиною процесу прямого управління та регулювання як виробничої так і фінансової роботи установи та його внутрішніх підпорядкованих розділів. Дана форма контролю має тісне відношення до оперативно-виробничого планування, оперативно-технічного та бухгалтерського обліку.

Майбутній контроль, навіть при умові його значимості, є завершальною стадією фінансово-господарського контролю. За сьогоденних умов всі підприємства та громадяни загалом зацікавлені не лише фіксації встановлених недоліків та порушень, а і в тому, щоб мати час їх вчасно виправити. Дану функцію формує поточний контроль, який здійснюється за невеликий часовий період: при проведенні виробничих, господарських та фінансових операцій. Беручи за основу дані первинної документації, оперативного та бухгалтерського обліку, проведенні інвентаризації та власного спостереження, поточний контроль при потребі дає змогу регулювати швидкозмінні господарські ситуації, заздалегідь визначати ймовірні збитки та втрати. Максимально повно відповідає вимогам оперативного контролю нормативний спосіб проведення планування та обліку виробничих витрат. Його першочергова особливість – це постійне співставлення фактичних витрат відповідно діючих нормативів витрат та швидке встановлення відхилень згідно встановлених норм. Отже, в основі нормативного методу лежить поточний контроль із метою запобігання перевитрат і втрат, розробка й втілення заходів з економії матеріальних, трудових і грошових витрат.

Майбутній контроль, який є відмінним поглибленим дослідженням виробничої та фінансової діяльності на виробництві за минулі роки, дає змогу встановлювати похибки минулого і поточного контролю. В дослідженнях економічного напрямку, досить часто, відносять наступний контроль лише до прерогативи ланок господарського управління та органів, які не входять до відомчого контролю. В реальності він вважається невід'ємною часткою внутрішнього бухгалтерського обліку та контролю. Бухгалтерська служба має нести відповідальність за проведення економічного аналізу за даними обліку й звітності, проведення ревізій у підрозділах об'єднання або підприємства (виробничих одиницях, цехах, службах, житлово-комунальному, підсобному господарстві й ін.).

На нашу думку, як критерій класифікації подальшого контролю доцільно взяти обсяг і глибину охоплення контролем різних сторін виробничої й фінансової діяльності підприємства. Це передбачає підрозділ подальшого контролю на ревізію, тематичну перевірку (обстеження), рахункову перевірку звітності. Для державних та комунальних підприємств й організацій ревізія є обов'язковою регулярною формою майбутнього контролю як виробничої так і фінансової діяльності установи. Ревізія діяльності на підприємстві здійснюється вищим органом при умові залучення установ, які мають.

Ревізія ґрунтується на проведенні перевірки первинної документації, облікових реєстрів, звітності різних рівнів, фактичного існування фінансів та товарних і матеріальних цінностей. Підкріплюючи й обґрунтовуючи свої висновки документально й фактично даними, ревізія стає важливим засобом розкриття й попередження зловживань, порушень фінансової дисципліни, а також виявлення й мобілізації внутрішньогосподарських резервів. Ревізії піддається багатобічна діяльність на всіх рівнях господарського управління. Це викликає необхідність чіткої класифікації видів ревізій, науково обґрунтованого вибору класифікаційних ознак.

У наукових роботах з контролю й ревізії зустрічаються різні інтерпретації поняття комплексної ревізії, протилежні оцінки її ефективності й переваг. Більшість авторів вважають критерієм комплексності ревізії участь у її проведенні фахівців різного профілю. Насправді залучення різних фахівців є тільки одним з ознак комплексної ревізії, але не єдиним і не найголовнішим.

Комплексна ревізія – це достатньо складна кількість перевірок певних сторін виробничо-фінансової діяльності підприємства. Критерій комплексності полягає насамперед у взаємозалежному контролі економічної й технічної сторін виробництва. На нашу думку,

комплексну ревізію можна визначити як одну з різновидів подальшого контролю, засновану на системному вивченні економіки підприємства або об'єднання: схоронності й раціональності використання виробничих, грошових, матеріально-речовинних, трудових ресурсів; взаємних зв'язків фінансовими, економічними, технікою, технологією та організацією на виробництві; формування дисципліни звітної та фінансового спрямування.

Висновки. Державна політика щодо сприяння розвитку підприємництва вимагає скоротити число малоефективних разових (цільових, локальних) перевірок. Такий контроль здійснюють планомірно фінансові органи, які ведуть розрахунки з підприємствами й об'єднаннями за розрахунками в бюджет.

У зв'язку із втілюваною державою політикою сприяння розвитку підприємництва істотно скорочена періодичність проведених місцевими фінансовими органами рахункових перевірок бухгалтерських звітів і балансів. Фінансові органи, що контролюють діяльність об'єднань підприємств, перевіряють достовірність річних звітних показників не тільки по балансах об'єднань, але й за даними бухгалтерського обліку й звітності виробничих одиниць. Ці заходи покликані підсилити дієвість рахункових перевірок як однієї з найефективніших форм фінансового контролю.

Література.

1. **Мартинюк А. Ю.** Історична Корпоративістика світових економічних криз (XX-початок XXI ст.). *Укр. істор. журнал*. 2011. № 5. С. 131-146.
2. **Шевчук В. О.** Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології). Київ. Держ. торг.-економіч. ун-т, 1998. 371 с.
3. **Максімова В. Ф.** Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку. Київ: АВРІО, 2005. 264 с.
4. **Дікань Л. В.** Контроль і ревізія. Київ: Знання, 2007. 327 с.
5. **Чумаченко Н. Г.** Управленческий учет нуждается в поддержке. *Бухгалтерский учет и аудит*. 2003. № 5. С. 3-7.
6. **Кудинов Д. Г.** Анализ функциональной структуры государственного казначейства Украины. *Модели управления в рыночной экономике*, 2000. № 1. С. 71-76.
7. **Бурцев В. В.** Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. Москва: Экзамен, 2000. 320 с.
8. **Стефанюк І. Б.** Мета і завдання державного фінансового контролю підприємницької діяльності. *Фінанси України*. 2002. № 4. С. 133-137.
9. **Борисенко М. В.** Організація і методика внутрішнього контролю на підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ, 2008. 21 с.

10. **Акентьєва О. Б.** Сучасні тенденції побудови та розвитку системи внутрішнього контролю промислових підприємств в Україні. *Схід*. 2005. № 4 (70), С. 11-15.

11. **Нападівська Л. В.** Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: моногр. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 224 с.

References.

1. **Martynov A. Yu.** (2011). Istorychna Korporatyvistyka svitovykh ekonomichnykh kryzh (KHKH-pochatok KHKHI st.) [Historical Corporatistics of World Economic Crises (XX-beginning of XXI century)]. *Ukr. istor. zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, No. 5. pp. 131-146 [in Ukrainian].

2. **Shevchuk V. O.** (1998). *Kontrol' hospodars'kykh system v suspil'stvi z perekhidnoiu ekonomikoiu (Problemy teorii, orhanizatsii, metodologii)* [Control of economic systems in a society with transition economics (Problems of theory, organization, methodology)]. Kyiv: State University of Trade and Economics, p. 371 [in Ukrainian].

3. **Maksimova V.F.** (2005). *Vnutrishnij kontrol' ekonomichnoi diial'nosti promyslovoho pidpryiemstva – systemnyj pidkbid do rozvytku*. [Internal control of economic activity of an industrial enterprise – a systematic approach to development]. Kyiv: Avrio, p. 264 [in Ukrainian].

4. **Dikan' L.V.** (2007). *Kontrol' i reviziia* [Control and audit]. Kyiv: Znannia, p. 327 [in Ukrainian].

5. **Chumachenko N. G.** (2003). Upravlencheskyy uchet nuzhdaet'sya v podderzhke [Management accounting needs support]. *Buhgalterskijuchet i audit – Accounting and audit*, No. 5. pp. 3-7 [in Russian].

6. **Kudinov D. G.** (2000). Analiz funktsyonal'noy struktury hosudarstvennoho kaznacheystva Ukrainy [Analysis of the functional structure of the state treasury of Ukraine]. *Modeli upravleniya v rynochnoj ekonomike – Models of Management in a Market Economy*, No. 1, pp. 71-76 [in Russian].

7. **Burcev V. V.** (2000). *Organizatsiya systemy vnutrennego kontrolya kommercheskoj organizatsii*. [Organization of the internal control system of a commercial organization]. Moscow: Ekzamen, p. 320 [in Russian].

8. **Stefanyk I. B.** (2002). Meta i zavdannya derzhavnoho finansovoho kontrolyu pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti [The purpose and tasks of state financial control of entrepreneurial activity]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, No. 4, pp. 133-137 [in Ukrainian].

9. **Borysenko M. V.** (2008). Orhanizatsiia i metodyka vnutrishn'oho kontroliu na pidpryiemstvakh [Organization and methodology of internal control at enterprises]. *Abstract of dissertation of candidate of economic Sciences*. Kyiv, p. 21 [in Ukrainian].

10. **Akient'ieva O. B.** (2005). Suchasni tendentsiyi pobudovy ta rozvytku systemy vnutrishn'oho kontrolyu promyslovykh pidpryyemstv v Ukraini [Modern trends of construction and development of the system of internal control of industrial enterprises in Ukraine]. *Skbid – Eas*, No. 4(70), pp. 11-15 [in Ukrainian].

11. **Нападівська Л. В.** (2000). *Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v rynkovij ekonomitsi*. [Internal control in a market economy]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, p. 224 [in Ukrainian].

Анотація.

Гавриленко О. В. Теоретичні основи контролю економічних результатів та його роль у діяльності аграрних підприємств.

У статті проведено дослідження теоретичних підходів до визначення поняття «контроль», «ревізія». Розглянуто взаємозв'язок контролю з іншими функціями управління. Визначено контроль з позиції управління, законодавства та відповідно до математично-кібернетичного підходу. Наголошено на важливості контролю у процесі ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Узагальнено існуючі класифікації контролю. Розглянуто співвідношення понять «контроль» і «ревізія». Представлено сутність ревізії. Окреслено дуальну роль контролю та ревізії на рівні підприємства та на державному рівні. Визначено недоліки у організації контролю у вітчизняній практиці.

Ключові слова: контроль, ревізія, перевірка, функція, ефективність діяльності, підприємство.

Аннотация.

Гавриленко А. В. Теоретические основы контроля экономических результатов и их роль в деятельности аграрных предприятий.

В статье проведено исследование теоретических подходов к определению понятия «контроль», «ревизия». Рассмотрена взаимосвязь контроля с другими функциями управления. Определены контроль с позиции управления, законодательства и в соответствии с математически-кибернетического подхода. Подчеркнута важность контроля в процессе ведения бухгалтерского учета. Обобщены существующие классификации контроля. Рассмотрено соотношение понятий «контроль» и «ревизия». Представлены сущность ревизии. Определены дуальной роль контроля и ревизии на уровне предприятия и на государственном уровне. Определены недостатки в организации контроля в отечественной практике.

Ключевые слова: контроль, ревизия, проверка, функция, эффективность деятельности, предприятие.

Abstract.

Gavrilenco O. V. Theoretical bases of control of economic results and its role in the activity of agricultural enterprises.

The article investigates theoretical approaches to the definition of «control», «audit». The relationship of control with other management functions is considered. Control from the point of view of management, legislation and according to the mathematical-cybernetic approach is determined. The importance of control in the process of accounting at the enterprise is emphasized. Generalized control classifications are generalized. The relation between the concepts of «control» and «audit» is considered. The essence of the audit is presented. The dual role of control and audit at enterprise and state level is outlined. Weaknesses in the organization of control in domestic practice are identified.

Key words: control, audit, check, function, efficiency of activity, enterprise.

МЕХАНІЗМИ ІНТЕРВЕНЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

***МОСТОВА А.Д., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вирішення продовольчої проблеми на всіх рівнях та запобігання її виникненню завжди було стратегічним пріоритетом розвинутих країн світу. Провідна роль у цьому завданні покладена на методи і механізми державного регулювання ціноутворення на внутрішньому ринку, напрями і інструменти підтримки аграрного сектору економіки, забезпечення якості і безпечності продовольства та його доступності для населення. Більшість країн світу розробили та застосовують власні національні програми, спеціальні закони про продовольчу безпеку, а також дієві методи та інструменти регулювання продовольчого ринку для комплексного вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки у довгостроковій перспективі.

У розвинутих країнах проблема забезпечення продовольчої безпеки вирішується державою на загальнонаціональному рівні. В Україні у ході реформування системи господарювання було реконструйовано державний механізм забезпечення населення продовольством, але єдиної концепції вирішення цього питання на стратегічному рівні поки що не сформовано. Позитивний результат може надати проведення дослідження та систематизації досвіду державного регулювання стратегічного забезпечення продовольчої безпеки у деяких розвинутих країнах світу та подальшої розробки на основі найбільш результативних механізмів і методів державної підтримки власних механізмів формування і реалізації стратегії продовольчої безпеки в Україні [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських авторів дослідженню стратегічних напрямів державного регулювання продовольчої безпеки країн ЄС присвячено дослідження авторів Скрипчук П.М., Хоменко А.Є., Шойко В.А., Олійник В., Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., Termeer J.A.M. та інших. У наукових працях Батигіна О.М., Жушман В.М., Корнієнко В.М. досліджено основні питання організаційно-правового забезпечення розробки і реалізації

стратегії продовольчої безпеки зарубіжних країн [2, с. 176-195]. Стратегічні пріоритети системи забезпечення продовольчої безпеки України досліджувала Голікова К.П., яка запропонувала інструменти державного регулювання в забезпеченні стратегічних напрямів системи продовольчої безпеки: підтримка товаровиробників, платоспроможний попит, розвиток інститутів ринкової інфраструктури [3].

Однак, не зважаючи на значний науковий доробок у дослідженні світового досвіду продовольчої безпеки, можна зробити висновок, що застосування важливих аспектів міжнародних підходів при розробці заходів державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки шляхом аграрних інтервенцій не розкрито повністю та носить фрагментарний характер. Тому потребує поглибленого дослідження та систематизації зарубіжний та вітчизняний досвід формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки на державному рівні.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження - проаналізувати організаційно-правові засади механізму аграрних інтервенцій в Україні та зарубіжних країнах та обґрунтувати шляхи вдосконалення інтервенційного механізму у забезпеченні продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до матеріалів, опублікованих Продовольчою та сільськогосподарською організацією об'єднаних націй (FAO), продовольча безпека – це «забезпечення гарантованого доступу населення світу, країни, регіону до харчових продуктів у будь-який час і обсягах, достатніх для ведення активного й здорового способу життя, за рахунок власного виробництва та імпорту продовольства, виробництво яких неможливе за рахунок внутрішніх ресурсів» [2, с. 59].

Державне регулювання стратегії продовольчої безпеки базується на системі принципів, підходів, нормативно-правових актів, інститутів та взаємодії між ними. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки у ЄС полягає у застосуванні механізму захисту внутрішніх ринків та вітчизняного виробництва на основі механізмів наднаціонального цінового регулювання: цільові ціни, інтервенційні ціни, граничні (порогові) ціни, змінний імпортний тариф і експортні субсидії. Фундаментальними принципами єдиної аграрної політики ЄС є: єдність ринку, система фінансування й система преференцій країнам-учасникам ЄС [4].

При проведенні закупівель сільськогосподарської продукції або реалізації запасів держава є безпосереднім учасником ринку. Система наднаціонального регулювання продовольчого ринку функціонує за

допомогою жорсткого механізму ціноутворення наднаціональними органами: вищим органом управління ЄС - Європейською Комісією, яка встановлює ціни та процент номінального підвищення, та Радою Європейського Союзу (або Радою міністрів), яка має право змінювати ціни та затверджувати остаточні ціни на продукцію сільського господарства.

Ціни фіксуються в євро за такими критеріями:

- цільові (рекомендовані) ціни, які можуть бути індикативними (зерно, молочні продукти, цукор, соняшник), орієнтовними (м'ясопродукти);

- мінімальні імпорتنі (порогові) ціни, які в свою чергу бувають граничними (зерно, цукор, молочні продукти), довідковими (фрукти, овочі, рибопродукти), шлюзовими (свинина, яйця, птиця). Політика протекціонізму реалізовується шляхом застосування додаткового митного збору у вигляді різниці між внутрішньою ціною на продовольство й імпоротною ціною, а також стимулювання експорту країнами ЄС шляхом надання експортних субсидій фермерам;

- мінімальні (інтервенційні) ціни, які гарантують фермеру встановлену доходність бізнесу й диференціюють заготівельні ціни на різні види сільськогосподарської продукції у регіонах [5].

Інтервенційна ціна (ціна втручання), встановлена органами управління ЄС (Європейська Комісія, Рада міністрів), є обов'язковою для закупівлі продовольства закупівельними організаціями в ЄС у заздалегідь встановленому обсязі обов'язкових закупівель за вказаними цінами [6]. Орієнтовні ціни забезпечують гнучкість ринку шляхом підвищення інтервенційної ціни на сільськогосподарську продукцію на величину від 2 % до 40 % для її продажу за межами території виробництва за більш високою ціною. Відсоток підвищення є ринковою складовою ціни, яка є бажаною для органів управління ЄС на оптових продовольчих ринках окремих видів продовольства [7].

Цінове регулювання продовольчого ринку у системі стратегічного забезпечення продовольчої безпеки в країнах ЄС не обходиться без імпорتنих (порогових) цін, що визначають рівень митного захисту внутрішніх цін на фермерську продукцію. При цьому цільова ціна перевищує порогову, однак з урахуванням транспортних витрат на одиницю продукції порогова ціна повинна перевищувати цільову. Механізм регулювання продовольчого ринку за допомогою цільових та порогових цін є стратегічним інструментом досягнення самозабезпеченості за окремими видами продукції у ЄС шляхом встановлення верхньої межі цін у системі захисту цін [8].

Оскільки підтримання високих цін в межах єдиного продовольчого ринку ЄС є одним з найдорожчих інструментів субсидування доходів фермерів, тому згодом були ухвалені рішення щодо незначного зниження цін. Так, була запроваджена система прямих державних доплат виробникам за неперевищення досягнутого у попередньому періоді рівня виробництва продовольства через несприятливі умови. Сума державних виплат залежить від площі землі або кількості голів худоби [7].

Після досягнення повної самозабезпеченості і продовольчої незалежності, спільна агропродовольча політика ЄС в останні десятиріччя передбачає застосування обмежуючих заходів: квоти на виробництво і продаж продовольства, усунення принципу гарантування цін для будь-якої кількості реалізованих на ринку продовольчих товарів, а також поетапне зниження інтервенційних цін. Встановлення квот на закупівлю за гарантованими цінами встановлювалося на молоко, пшеницю, цукор, бавовну, соняшник, ріпак та деякі інші сільськогосподарські товари. Квотування як стратегічний інструмент державного регулювання продовольчого ринку спрямовано на підтримання на високому рівні внутрішніх цін, запобігання надвиробництва та зниження витрат з бюджету ЄС через систему гарантування цін. Гарантовані ціни поширюються на закупівлю закупівельними організаціями лише встановленої кількості продукції, а перевищення продукції закуповується за нижчою ціною. У ЄС застосовується практика визначення загального граничного обсягу виробництва, який потім розподіляється між країнами-членами ЄС. Таким чином, фермери повинні адаптуватися до ринкових обмежень, маючи можливість при цьому отримувати стабільні доходи.

Ціновий механізм є ефективним засобом фінансування сільського господарства за рахунок споживачів. За рахунок внутрішніх цін, більш високих порівняно зі світовими, проводиться фінансування фермерів та недопущення проникнення на внутрішній ринок ЄС виробників з більш низькою собівартістю продукції.

Правові та організаційні засади таких заходів державної підтримки аграрного сектору та гарантування продовольчої безпеки України, як державні аграрні інтервенції, державні заставні закупівлі зерна та інші, що здійснюються ПАТ «Аграрний фонд», закріплено у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV.

Реалізація товарних та фінансових інтервенцій, продовольчого резерву в Україні забезпечується діяльністю ПАТ «Аграрний фонд», який забезпечує стабільність цін на аграрному та продовольчому ринку

шляхом здійснення інтервенційних заходів та ефективну цінову політику в аграрному секторі. Для гарантування продовольчої безпеки ПАТ «Аграрний фонд» створює резерви по окремих позиціях об'єктів державного цінового регулювання, тобто тих видів агропродовольчої продукції, на які буде спрямована державна підтримка (у відсотках до обсягів річного внутрішнього споживання) [9].

Основною метою ПАТ «Аграрний фонд» є забезпечення рівноваги на аграрних та продовольчих ринках, задоволення потреб населення у продовольстві, забезпечення продовольчої незалежності держави, попередження зростання цін на ринках об'єктів державного цінового регулювання. Установа формує державний інтервенційний фонд – державний резерв окремих видів аграрної продукції, який повинен гарантувати продовольчу безпеку держави [10, с. 21].

Для уникнення нестабільності на аграрних та продовольчих ринках та встановлення надмірно високих та низьких цін відповідно до законодавства проводяться товарні та фінансові інтервенції у обсягах, що дозволяють зафіксувати ціну рівноваги на аграрну продукцію на рівні, не меншому мінімальної та не вищому максимальної закупівельної інтервенційної ціни. Підставою для проведення товарної інтервенції є перевищення ціни попиту на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії в межах від 5 до 20 % від найвищої закупівельної інтервенційної ціни. Розмір товарної інтервенції має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги, не вищої за найвищу інтервенційну ціну. При перевищенні ціни більше, ніж 20 %, ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю на поточній біржовій сесії та консультується з учасниками біржового ринку.

При зниженні ринкової кон'юнктури ПАТ «Аграрний фонд» проводить фінансову інтервенцію, закупаючи аграрної продукції за умови зниження спотових цін на організованому аграрному ринку до рівня, нижчого за мінімальну закупівельну інтервенційну ціну. Метою є досягнення цінової рівноваги, у тому числі за допомогою придбання товарних деривативів.

Для товаровиробників і для стабільного функціонування продовольчого ринку мінімальні інтервенційні ціни повинні бути економічно обґрунтованими. Тому при їх визначенні враховуються середньогалузева нормативна виробнича собівартість одиниці продукції, мінімальний рівень рентабельності (не менше 10 %), ринкова кон'юнктура. Обидва види інтервенційних цін встановлюються єдиними для всієї території України і не змінюються протягом періоду державного регулювання (за виключенням радикальних змін ринкової кон'юнктури).

Фінансові інтервенції проводяться у випадку, коли ціна пропозиції аграрної продукції на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії є меншою, ніж встановлена мінімальна інтервенційна ціна, на 5-20 % її значення. Розмір фінансової інтервенції ПАТ «Аграрний фонд» має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги на рівні, не меншому мінімальної інтервенційної ціни. При більш ніж 20 %-ти перевищенні ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю і консультується з учасниками біржового ринку.

Підсумовуючи, відзначимо, що Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV запроваджується складний механізм державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію шляхом послідовної реалізації таких засобів регулювання: встановлення мінімальних і максимальних інтервенційних цін, застосування товарних і фінансових інтервенцій, встановлення тимчасового адміністративного регулювання цін, застосування бюджетної дотації. Встановлення мінімальних, максимальних інтервенційних цін не є безпосередньо самостійним засобом регулювання, це є інструментом застосування інтервенційних операцій, тимчасового адміністративного регулювання, тимчасових бюджетних дотацій. Ці елементи утворюють єдиний механізм і мають застосовуватися лише в послідовності, що визначена Законом.

Слід відзначити, що ПАТ «Аграрний фонд» в умовах перевищення обсягів виробництва зерна над обсягом споживання не повністю виконує покладену на нього функцію інтервенцій на ринку зерна. Інтервенційні закупівлі не вирішують проблему надлишкової пропозиції товарного зерна. Враховуючи викладене, актуальним є приєднання України до формування Світового продовольчого фонду ФАО ООН та продовольчих фондів ЄС [10, с. 20].

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначено види аграрної продукції, що є об'єктами державного регулювання. Однак Кабінетом Міністрів України об'єкти державного цінового регулювання визначаються щорічно за результатами моніторингу аграрного ринку, та офіційно оприлюднюються не пізніше 30 календарних днів до початку маркетингового року у вигляді правових актів. У протилежному випадку діє перелік об'єктів для попереднього маркетингового періоду. Це створює значну кількість правових актів у цій сфері, що може створювати проблеми. Можна систематизувати правові акти та прийняти комплексний правовий акт, наприклад Закон «Про

формування та використання державного інтервенційного фонду», який би регламентував порядок закупівлі (продажу) ПАТ «Аграрний фонд» усіх об'єктів державного цінового регулювання, що забезпечить ефективне функціонування інституту аграрних інтервенцій.

В ЄС існує тенденція до протекціоністського захисту сільськогосподарських виробників за рахунок цінового регулювання [11]. Фермери захищені від конкуренції з боку іноземних виробників і користуються перевагами (в основному за рахунок споживачів) продавати свою продукцію за цінами вище світового рівня.

Механізми державного регулювання ціноутворення в Україні повинні бути достатньо гнучкими для захисту вітчизняних товаровиробників та одночасного дотримання вимог СОТ, зокрема при застосуванні таких захисних заходів, як мито і ввізні тарифи на продовольство. Також рекомендовано посилення державного контролю за моніторингом балансу продовольства для запобігання втрат від обмеження експорту.

Висновки. Узагальнюючи зарубіжний досвід державної аграрної політики, та враховуючи намагання інтеграції України до європейського економічного простору, важливо врахувати переваги та ризики для сільського господарства та сформувати основні стратегічні напрями державної політики, спрямовані на зниження ризиків, нейтралізацію можливих негативних наслідків і прискорення отримання переваг від лібералізації торговельних режимів. Європейський досвід наднаціонального та державного регулювання продовольчої безпеки актуальний для України в сучасних умовах.

Можливо надати право Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України встановлювати рекомендовані ціни на сільськогосподарську продукцію та продовольство в залежності від середньої собівартості основних видів сільськогосподарської продукції, що забезпечило б достатній рівень продовольчої безпеки у регіонах. Для цього варто створити відповідні служби моніторингу та передбачити відповідні суми компенсацій у структурі видатків державного бюджету. Вказані механізми державної підтримки товаровиробників в Україні повинні бути складовою як аграрної політики держави, так і стратегії продовольчої безпеки.

З огляду на проведені дослідження та з урахуванням міжнародного досвіду та необхідності інтеграції України в систему світового агропродовольчого ринку, необхідно удосконалення інституційного базису формування системи продовольчої безпеки України шляхом адаптації вітчизняного нормативно-правового базису

у сфері продовольчої безпеки до вимог і положень Спільної аграрної політики країн-членів ЄС в частині закріплення на законодавчому рівні повноважень, функцій та сфери відповідальності інституту державного інтервенційного агента в аспекті регулювання кон'юнктури аграрного ринку. Перспективами подальших наукових досліджень може бути обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення заходів цінового регулювання для забезпечення продовольчої безпеки України, враховуючи успішний досвід європейських держав.

Література.

1. Statistical Factsheet 2018. DG Agriculture and Rural Development, Unit Farm Economics. European Commission, Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en

2. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / **О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко** та ін.; за ред. **В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги**. Х. : Право, 2013. 326 с.

3. Голікова К.П. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації національної економіки: дис. д.е.н. Запоріжжя, 2017. Класичний Приватний університет. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_Golikova_05.12.pdf

4. **Піщур Я.С., Сенишин О.С.** Використання світового досвіду державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу як напрямку забезпечення продовольчої безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. 2012. Вип. 2. С. 131-140.

5. **Хірамагомедов М.** Особливості та напрямки державного регулювання ринку зерна в різних країнах. «Ефективність державного управління»: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 35. С. 331-337.

6. **Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., Termeer J.A.M.** (2014). Disentangling the consensus frame of food security: The case of the EU Common Agricultural Policy reform debate. Food Policy, no. 44, pp. 47-58.

7. **Горпинич О.В.** Застосування зарубіжного досвіду в державному регулюванні економіки АПК в Україні. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу № 3(27) 2014. С. 31-35.

8. **Шойко В.А.** Державне регулювання продовольчої безпеки в контексті інтеграції України ДО ЄС та забезпечення її сталого розвитку. Ефективна економіка, 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203>

9. **Лавринчук О.В.** Організаційно-економічний механізм функціонування ринку зерна та участь держави в ньому. Ефективна економіка № 2, 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740>

10. **Щербина С.В.** Аналітичне дослідження стану продовольчої безпеки в Україні у контексті запровадження адресної допомоги у продуктах

харчування для малозабезпеченого населення. ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України», 2018. URL : http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf

11. **Скрипчук П.М., Хоменко А.Є.** Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки та використання цього досвіду в Україні. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 120 (частина І). 2014. С. 219-233.

References.

1. Statistical Factsheet (2018). DG Agriculture and Rural Development, Unit Farm Economics. European Commission, Eurostat Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en (accessed 10 June 2019) [in English].

2. **Batyhina O.M., Zhushman V.M., & Korniienko V.M.** (2013). *Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Actual problems of legal provision of food safety of Ukraine]*. Kharkiv : Pravo, p. 326 [in Ukrainian].

3. **Holikova K.P.** (2017) Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky [State regulation of food security in the conditions of transformation of the national economy]. *Dissertation of doctor of economic Sciences*, Zaporizhzhia. Klasychnyi Pryvatnyi universytet. Retrieved from http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_Golikova_05.12.pdf [in Ukrainian].

4. **Pitsur Ya.S., & Senyshyn O.S.** (2012). Vykorystannia svitovoho dosvidu derzhavnoi pidtrymky rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu yak napriamu zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Using the world experience of state support for the development of the agro-food complex as a way of ensuring food security of Ukraine]. *Naukovyy visnyk L'viv's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriya ekonomichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Series: Economics*, No. 2, pp. 131-140 [in Ukrainian].

5. **Khiramahomedov M.** (2013). Osoblyvosti ta napriamky derzhavnoho rehuliuвання rynku zerna v riznykh krainakh [Features and Directions of State Regulation of the Grain Market in Different Countries]. *«Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya»: Zbirnyk naukovykh prats' – «Efficiency of Public Administration»: Collection of Scientific Papers*, No. 35, pp. 331-337 [in Ukrainian].

6. **Candel J.L., Breeman G.E., Stiller S.J., & Termeer J.A.M.** (2014). Disentangling the consensus frame of food security: The case of the EU Common Agricultural Policy reform debate. *Food Policy*, No. 44, pp. 47-58 [in English].

7. **Horpynych O.V.** (2014). Zastosuvannia zarubizhnogo dosvidu v derzhavnomu rehuliuванні ekonomiky APK v Ukraini [Application of foreign experience in the state regulation of the economy of agroindustrial complex in Ukraine]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of the Berdiansk University of Management and Business*, No. 3(27). pp. 31-35 [in Ukrainian].

8. **Shoiko V.A.** (2017). Derzhavne rehuliuвання prodovolchoi bezpeky v konteksti inteɦratsii Ukrainy DO YeS ta zabezpechennia yii staloho rozvytku [State regulation of food security in the context of Ukraine's integration into the EU and ensuring its sustainable development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203> [in Ukrainian].

9. **Lavrynychuk O.V.** (2014). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm funktsionuvannia rynku zerna ta uchast derzhavy v nomu [Organizational and economic mechanism of grain market functioning and state participation in it]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740> [in Ukrainian].

10. **Shcherbyna S.V.** (2018). Analitychne doslidzhennia stanu prodovolchoi bezpeky v Ukraini u konteksti zaprovadzhennia adresnoi dopomohy u produktakh kharchuvannia dlia malozabezpechenoho naselennia [Analytical study of the food security situation in Ukraine in the context of the introduction of targeted food assistance for the poor]. *Analitychnyy tsentr Abramoho soyuzu Ukrainy – Analitychnyy tsentr Abramoho soyuzu Ukrainy*, Retrieved from http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf [in Ukrainian].

11. **Skrypchuk P.M., & Khomenko A.Ye.** (2014). Analiz dosvidu krain-chleniv SOT shchodo zabezpechennia prodovolchoi bezpeky ta vykorystannia tsoho dosvidu v Ukraini [Analysis of the experience of WTO member countries in ensuring food security and using this experience in Ukraine]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, No. 120 (I), pp. 219-233 [in Ukrainian].

Анотація.

Мостова А.Д. Механізми інтервенцій у забезпеченні продовольчої безпеки держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика.

Мета дослідження полягає у аналізі організаційно-правових засад механізму аграрних інтервенцій в Україні та зарубіжних країнах та обґрунтуванні шляхів удосконалення інтервенційного механізму у забезпеченні продовольчої безпеки. У роботі використані методи системного аналізу й синтезу, абстрактно-логічний, монографічний, узагальнення. Розглянуто механізми державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки в ЄС. Представлено критерії встановлення цін на сільськогосподарську продукцію в країнах ЄС. Розглянуто механізми реалізації державних аграрних інтервенцій. Представлено інструменти регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції та продовольства на організованому аграрному ринку та формування продовольчого резерву держави. Наукова новизна дослідження полягає у обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізму аграрних інтервенцій у гарантуванні продовольчої безпеки. Практична значущість результатів дослідження полягає у створенні інституційної та правової основи для подальшого вдосконалення державного управління механізмом аграрних інтервенцій. Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку методологічних та практичних засад формування стратегій державної безпеки держави шляхом удосконалення інституційного забезпечення, правових механізмів ціноутворення на аграрну та продовольчу продукцію.

Ключові слова: аграрні інтервенції, продовольча безпека, механізм ціноутворення.

Аннотация.

Мостовая А.Д. Механизмы интервенций в обеспечении продовольственной безопасности государства: зарубежный опыт и отечественная практика.

Цель исследования заключается в анализе организационно-правовых основ механизма аграрных интервенций в Украине и зарубежных странах и обосновании путей совершенствования интервенционного механизма в обеспечении продовольственной безопасности. В работе использованы методы системного анализа и синтеза, абстрактно-логический, монографический, обобщения. Рассмотрены механизмы государственного регулирования обеспечения продовольственной безопасности в ЕС. Представлены критерии установления цен на сельскохозяйственную продукцию в странах ЕС. Рассмотрены механизм реализации государственных аграрных интервенций. Представлены инструменты регулирования цен на отдельные виды сельскохозяйственной продукции и продовольствия на организованном аграрном рынке и формирования продовольственного резерва государства. Научная новизна исследования заключается в обосновании предложений по совершенствованию механизма аграрных интервенций в обеспечении продовольственной безопасности. Практическая значимость результатов исследования заключается в создании институциональной и правовой основы для дальнейшего совершенствования государственного управления механизмом аграрных интервенций. Перспективы дальнейших исследований заключаются в развитии методологических и практических основ формирования стратегии продовольственной безопасности государства путем совершенствования институционального обеспечения, механизмов ценообразования на аграрную и продовольственную продукцию.

Ключевые слова: аграрные интервенции, продовольственная безопасность, механизм ценообразования.

Abstract.

Mostova A. Mechanisms of interventions in the provision of food security of the state: foreign experience and domestic practice.

The purpose of the research is to analyze the organizational and legal foundations of the mechanism of agrarian interventions in Ukraine and abroad and to justify ways to improve the intervention mechanism in food security. The methods of system analysis and synthesis, abstract-logical, monographic, generalization are used in the work. The mechanisms of state regulation of food security in the EU are considered. The criteria for setting prices for agricultural products in EU countries are presented. The mechanism of realization of state agrarian interventions is considered. The instruments of regulation of prices for certain types of agricultural products and food on the organized agrarian market and formation of the state food reserve are presented. The scientific novelty of the study is to substantiate the proposals for improving the mechanism of agrarian interventions in guaranteeing food security. The practical significance of the results of the research is to create an institutional and legal basis for further improvement of the state management of the mechanism of agrarian interventions. The prospects for further research are to develop the methodological and practical foundations of the state's food security strategy by improving institutional support, legal pricing mechanisms for agricultural and food products.

Key words: agrarian interventions, food security, pricing mechanism.

СТАН І ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ В ЙОГО ВІРТУАЛЬНО-ЕЛЕКТРОННОМУ ФОРМАТІ

***МОРОЗОВ В.І., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкий перехід бізнесу в online–мережу, набуття нею статусу одного з основних каналів проведення всіх маркетингових заходів та процесів, потребує подальшої розробки та вивчення різних методів та інструментів Інтернет–маркетингу в умовах сучасного розвитку систем електронної комерції. Зростання її частки в загальному обсязі роздрібною торгівлі призводить до того що компанії–виробники починають приділяти все більше уваги Інтернету як каналу збуту своєї продукції.

Поширення мережі Інтернет, розвиток форм електронної торгівлі і розрахунків, можливості що при цьому виникають, підштовхують керівників та спеціалістів підприємств і компаній приймати і використовувати нові переваги, які несе в собі електронний маркетинг.

В сучасний період всі мінімально значущі компанії використовують різноманітні «соціальні мережі» для просування власного продукту та загальної впізнаваності бренду. Розвиток інтернет-технологій призвів до того що тепер великі групи споживачів можуть безпосередньо спілкуватись між собою, внаслідок чого будь-яка компанія може дістатись простору споживача і одержати максимальне число прихильників власного товару чи послуг. Досягнення цього натеper можливе в значній мірі завдяки ефективній роботі з різними соціальними медіа.

Виникнення і бурхливий розвиток електронного бізнесу стало базою для розвитку новітнього напрямку сучасної концепції маркетингу – Інтернет-маркетингу. Традиційні прийоми маркетингу і методи менеджменту в цілому ряді випадків незастосовні до інтернет-середовища в їх наявних моделях.

Інтернет поєднав в собі гіпермедійну природу, створення персональної взаємодії та інтерактивний характер комунікації. Новітні комунікативні властивості Інтернету ставлять перед сучасними кампаніями застосування абсолютно нових каналів їхнього зв'язку із клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми застосування інтернет–технологій та інструментів в сучасному маркетингу мали місце в дослідженнях К. Вертайма [2], І. Литовченко та В. Пилипчука [3], С. Ілляшенко [4, 5, 7], Г. Мозгової [6], та багатьох інших. В цих теоретичних розробках проаналізовані основні інструменти і технології Internet–маркетингу, що активно застосовуються в сучасній індустрії online–бізнесу та сфері маркетингу, які не лише в рази збільшують потенціал ведення бізнесу, а змінюють і вже змінили природу сучасного бізнесу та маркетингу, зокрема.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій, інструментів і трендів сфери інтернет–маркетингу, спроби проаналізувати його стан в Україні та по можливості висвітлити застосування його величезного арсеналу компаніями України, виходячи з її поточного суспільно–економічного становища.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі, Інтернет–маркетинг – це технологія маркетингу через застосування мережі Інтернет та різноманітних її онлайн–сервісів. Зараз електронний маркетинг надає бізнесу суттєві можливості: охоплення значної кількості інтернет–користувачів; цільовий вплив на групи споживачів; швидке створення рекламного контенту; оперативний збір результатів маркетингових досліджень.

На сучасному етапі можливості Інтернет–маркетингу наступним чином проявляються в наступних стадіях діяльності підприємства:

- інформаційний маркетинг та дослідження ринку;
- виробництво товару або послуги;
- реалізація продукції;
- сервіс і післяпродажна діяльність.

Інформаційний маркетинг та дослідження ринку. Путівниками в безмежності наявної в мережі інформації є пошукові системи, які часто поєднані з різними тематичними каталогами. Фахівцям, які використовують мережу у сфері електронного маркетингу доступна наступна базова інформація: ціни, нові технології, результати досліджень ринку, окремих сегментів, нові види продукції та діяльність конкурентів.

Виробництво товару чи послуги. Інтернет започаткував в сучасній економіці віртуальні колективи. Люди які працюють в одній кампанії, тепер можуть жити на різних континентах і бути при цьому об'єднаними у спільний виробничий процес. Бізнесменів та кампанії самих розвинутих країн приваблює дешева та кваліфікована робоча сила з Азії, Центральної та Східної Європи і кількість таких віртуальних співробітників непинно зростає.

Реалізація продукції. В цьому сегменті онлайн-мережа також починає значно переважати збут традиційний. Пошук-постачання товару вже впевнено здійснюється за допомогою електронних майданчиків, дошок оголошень, електронних магазинів.

Сервіс та післяпродажна діяльність. Обслуговування клієнтів, комунікації між ними та виробниками, замовлення додаткових послуг та сервісів, все це вже певний час впевнено базується в середовищі електронного маркетингу.

На даний час, всі Інтернет-інструменти в маркетингу, можна поділити на 4 групи:

- Owned Media – будь-який канал чи платформа, які перебувають у володінні самого бренда. Компанії їх створюють самостійно. Аудиторія власних медіа – це всі старі, нові та потенційні клієнти. Від якості та релевантності контенту О. М. залежить конвертованість відвідувачів у споживачів;

- Paid Media – повний об'єм платних інструментів і платформ для залучення трафіку на сайт, блог та усі інші ресурси кампанії. Цей канал розширює охоплення Digital-кампаній та стимулює впізнаваність бренду. Аудиторія платних медіа – користувачі всесвітньої мережі, які раніше були не знайомі з кампанією, але зацікавлені в її товарах та послугах;

- Earned Media – вся сукупність дій користувачів відносно бренду: обговорення його іміджу, контенту і продукції на різних онлайн-майданчиках, а також лайки, поширення та коментарі на сайті кампанії та на її сторінках в соцмережах. В принципі, це – реклама бренду, яка згенерована його аудиторією;

- Social Media – процес залучення трафіку та уваги до бренда або продукту через соціальні платформи ; увесь комплекс заходів щодо залучення соціальних медіа як каналів щодо поширення кампаній та вирішення різноманітних бізнес-цілей.

Якісна стратегія Інтернет-маркетингу повинна бути збалансованою відносно використання взаємопов'язаних інструментів всіх груп та їх сумарного використання для досягнення максимального ефекту.

Інтернет-маркетинг для ефективного втілення стратегії та досягнення мети, поставленої перед конкретним проектом, використовуються різноманітні онлайн-інструменти, для їхнього використання та успішного поєднання необхідний маркетинговий аналіз проекту, чітка постановка цілі і системний підхід до втілення виробленої стратегії.

Існуюча на сьогодні сукупність інструментів Інтернет-маркетингу можна поділити на наступні базові напрями, що відповідають за функціональність застосування:

1. Веб-сайт. Базовий інструмент Інтернет-маркетингу – веб-сайт. Створення веб-сайту, його належне позиціонування та належне застосування надають його власникові величезні можливості та перспективи: зміцнення бренду та позицій кампанії на ринку; здійснення оперативних дій маркетингу; сприяння успішній конкуренції на ринку; створення сприятливого ґрунту для поступального розвитку кампанії. Більшість інструментів Інтернет-маркетингу мають своєю метою саме залучення користувачів на сайт підприємства.

2. Пошуковий маркетинг. Це – сукупність заходів які спрямовані на забезпечення зростання відвідуваності ресурсу його цільовою аудиторією. Пошуковий маркетинг – це комплекс робіт, які передбачають: залучення відвідувачів, перетворення їх на клієнтів, заходи щодо вдосконалення користування сайтом та збільшення прибутковості сайту. Використовуючи такі інструменти як пошукова оптимізація та пошукова реклама, ресурс отримує можливість розміщення на високих позиціях в результаті діяльності у пошукових системах:

– *пошукова оптимізація (SEO).* Її метою є залучення цільових користувачів із пошукових систем на сайт, організація контенту ресурсу для його коректного відображення при запиті з пошукових систем;

– *пошукова реклама.* Текстові блоки, які розміщуються в пошукових системах та відображаються при певних запитах користувачів і є ефективним засобом залучення користувачів на сайт по високочастотним запитам.

3. Інтернет-реклама. Вона відрізняється високою точністю охоплення цільової аудиторії, можливістю ефективно управляти бюджетом та оперативно відстежувати ефективність рекламної кампанії. До Інтернет-реклами належать: банерна реклама, контекстна реклама, партнерський маркетинг, тизерна та брендована реклама. Основні інструменти Інтернет-реклами:

– *банерна реклама.* Це розміщення графічних зображень в Інтернеті із метою залучення потенційних клієнтів кампанії або формування відповідного іміджу фірми. Використовується для забезпечення охоплення цільової аудиторії, просування іміджу кампанії та рекламованого товару;

– *контекстна реклама.* Модифікований різновид Інтернет-реклами,

яка використовується для залучення зацікавленої в продукті аудиторії. Демонструється на інтернет-ресурсах;

– *тизерна реклама*. Застосовується для залучення потенційних клієнтів, в якій застосовується зв'язка: інтригуючі фраза + картинка.

4. Маркетинг соціальних зв'язків. Цей напрям Інтернет-маркетингу має динамічний розвиток, методика якого полягає у використанні відносин між людьми для просування товарів:

– *соціальні мережі, форуми, чати, вікі, дискусійні групи* є майданчиками формування спільнот за інтересами. Вони можуть використовуватись як бібліотеки, чатруми в режимі реального часу і навіть як класифіковані каталоги за темами;

– *блогінг*. Багато кампаній використовують власні корпоративні блоги для публікації корпоративних новин, прес-релізів, інформування споживачів а також для розміщення внутрішньокорпоративної інформації;

– *сайти оглядів, рейтингів*. На них публікуються рейтинги та огляди незалежних експертів та споживачів. Користувачі таких ресурсів – співробітники представництв, дистриб'ютори, комерційні співробітники та споживачі;

– *онлайн-конференції та семінари*. Представляють собою формати форумів, які обмежені надсиланням та отриманням повідомлень на певну тематику;

– *електронні дошки оголошень*. Це – спеціалізовані онлайн-служби, діяльність яких націлена на певну тематику або групу, у т.ч. – з рекламними цілями.

5. E-mail маркетинг (прямий маркетинг, директ-маркетинг).

Цей напрям представляє собою індивідуальні розсилки по електронній пошті, який дає можливість при відносно низьких витратах поширювати інформацію серед широкого кола потенційних клієнтів та аналізувати їхнє ставлення. До складу цієї групи інструментів належать: інтерфейсна інфографіка, тематичні добірки та огляди, розсилка у вигляді постів. Використання тематичних добірок і постів при електронному розсиланні підвищують шанси на привернення уваги клієнта до листа. В разі відстеження реакції споживачів, підбирається індивідуальний набір повідомлень, в яких потрібний меседж не викличе відторгнення.

6. Вірусний маркетинг. Це так званий « партизанський » інтернет-маркетинг, стратегія якого полягає в розробці «вірусу» – цікавого рекламного повідомлення, яке споживачі самі починають передавати один одному, сприймаючи його не як рекламу, а як розвагу.

Цей інструмент відрізняється лавиноподібним поширенням рекламного матеріалу, яким можуть бути: провокативна стаття; незвичайний сайт чи відеоролик; мультфільм; флеш-гра; онлайн-сервіс; чутки або скандальна інформація. Все це – інструменти вірусного маркетингу та простір для маркетингової креативності.

7. Відео-маркетинг. Набув популярності не зовсім давно, особливо в порівнянні з іншими інструментами Інтернет-маркетингу. Основні напрями цього сегменту – мобільний маркетинг, відео бекграунди і технологія Parallax Scrolling використовуються вагомими кампаніями для демонстрації власних позицій стосовно споживачів, технологій і продукції. Відеомаркетинг вважається дорогим інструментом, тому далеко не всі кампанії звертаються до його використання. Цей метод полягає в швидкому реагуванні споживачів на рекламне повідомлення у вигляді рекламної заставки на You Tube, перегляді відео на різних ресурсах (обов'язковий перегляд перед запуском основного відео), або реакція на ролик під час on-line-ігор на гаджетах. Незважаючи на час і витрати, при розробці орендованих web-серіалів, значущі кампанії інвестують у цей формат.

8. Онлайн-ігри. Онлайн-ігри із вбудованою рекламою або брендованими елементами набирає популярність дуже швидкими темпами, надаючи значні можливості по залученню потенційних клієнтів, особливо серед клієнтури підліткового та молодіжного віку.

9. Мобільний маркетинг. Електронні гаджети з доступом в Інтернет вже отримали масове розповсюдження, що надає сфері Інтернет-маркетингу дивовижні умови для доступу до значних масивів споживачів.

10. Інноваційний маркетинг. Наразі, розвиток технологій Інтернет-маркетингу не зупиняється. На тепер, розвиненими технологіями в сфері Інтернет-маркетингу є:

- *хмарні технології*;
- *Smart Watch & Google Glass*;
- *нейрогайнітура*.

Хмарні технології, активно пропагуються зараз як найважливіша тенденція розвитку сучасного Інтернет-маркетингу. До її переваг відносять: економія коштів (зниження вартості ІТ-системи на 50-75%), економія часу, підвищений захист даних, можливість використання ресурсів за рахунок перерозподілу між споживачами.

Вже декілька років, маркетологи обговорюють, яким чином технології або девайси *Smart Watch & Google Glass* змінюють індустрію Інтернет-реклами, оскільки такі гаджети зорієнтовані на збір інформації

про користувачів (для підвищення споживчого досвіду або надання більш персоналізованої інформації).

Нейроінтерфейсні гарнітури, які на даний час присутні на ринку, базуються на ресстрації в реальному часі нейроімпульсів людини електродом, передача даних при цьому здійснюється каналом Blue Tooth в будь-який пристрій на всіх популярних платформах.

11. Аналітичний маркетинг. До відомих web-аналітичних ресурсів в мережі Інтернет належать: Google Analytics, Open Web Analytics, Woopra та багато інших.

Наприклад, Google Analytics є класичним інструментом веб-аналітиків не лише тому що є безкоштовним, а й тому що наділений широким функційним арсеналом, які дозволяють тестувати, відстежувати та вимірювати поведінку споживача. Однак для більш точних даних слід необхідно порівнювати показники від використання декількох маркетингових інструментів.

Спираючись на все вищесказане, сервіси аналітичного маркетингу повинні застосовуватись синхронно з іншими інструментами Інтернет-маркетингу, маркетингова діяльність повинна мати в собі маркетингові дослідження, планування та реалізацію маркетинг-заходів.

Отже, Інтернет, як маркетинговий сервіс, має в порівняння з іншими медіями наступні переваги:

- таргетинг – демонстрація реклами на чітко визначену аудиторію;
- трекінг – аналіз поведінки відвідувачів корпоративного сайту і вдосконалення його, продукту і маркетингу;
- доступність (24/7) та гнучкість (починати, коригувати та припиняти рекламну кампанію можна миттєво);
- інтерактивність – споживач може взаємодіяти з продавцем і продуктом і якщо товар влаштує – придбати його;
- оперативність поширення та отримання інформації;
- порівняно низька вартість;
- можливість створення віртуальних співтовариств за інтересами чи професією, що вже є готовою цільовою аудиторією.

Висновки. Виникнення глобальної комп'ютерної мережі означилося появою нового, електронно – віртуального середовища і ринком з величезною кількістю потенційних споживачів, які володіють досить значним рівнем доходу.

На сьогоднішній день Інтернет-маркетинг виконує функції комунікації, укладання угод, здійснення покупок і вчинення платежів. Це надає йому якості всесвітнього електронного ринку і наділяє його безмежними можливостями.

Література.

1. **Байков В.Д.** Интернет-поиск информации и продвижение сайтов / **В.Д. Байков**. – СПб. : БВХ-Санкт-Петербург, 2000. – 288 с.

2. **Вертайм К.** Цифровой маркетинг. Как увеличить продажи с помощью социальных сетей, блогов, вики-ресурсов, мобильных телефонов и других современных технологий (Digi Marketing: The Essential Guide to New media & Digital Marketing) / К. Вертайм, Я. Фенвик. – М. : Издательство Альпина Паблишер, Юрайт, 2010. – 384 с.

3. **Литовченко І.А.** Internet-маркетинг : навч. посіб. / **І.А. Литовченко, А.В. Пилипчук**. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 182 с.

4. **Ілляшенко С.М.** Сучасні тенденції застосування Internet-технологій у маркетингу / **С.М. Ілляшенко** // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2011. – № 4(2). – С. 64-74.

5. **Ілляшенко Н.С.** SEO-оптимізація як сучасний інструмент Internet-маркетингу / Н.С. Ілляшенко // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2012. – № 3. – С. 63-74.

6. **Мозгова В.Г.** Інструменти Internet-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств / **Г.В. Мозгова** // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 10. – С. 79-86.

7. How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wikihow.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet>.

8. Інструменти Інтернет-маркетинга [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constructor.ru/uspeh/strategiya-i-instrumenty-Internet-marketinga.html>.

9. Evolving The Social Media Marketing Ecosystem [Electronic resource]. – Access mode : <http://davefleet.com/2010/03/evolving-social-media-marketing-ecosystem/>

10. Тизерна реклама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/teaser.htm>

11. SERM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aweb.ua/services/search-engine-reputation-management>

References.

1. **Baikov V.D.** (2000). *Internet-poshuk informatsii ta prosuvannia [Information search and sites promotion in Internet]*. Saint Petersburg: BVKh- Sankt-Peterburh, p. 288 [in Russian].

2. **Vertaim K.** (2010). *Tsyfrovyyi marketynh. Yak zbilshyty prodazhi za dopomohoiu sotsialnykh mrezezh, blohiv, viki-resursiv, mobilnykh telefoniv ta inshykh suchasnykh tekhnolobii [Digi Marketing] [Digital marketing. How to increase sales through social networks, blogs, wikis, resources, mobile phones and other modern technologies]*. Moscow: Alpina Pablisher, Yurait, p. 384 [in Russian].

3. **Lytovchenko I.L., & Pylypchuk V.P.** (2008). *Internet-marketynh* [Internet-marketing]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, p. 182 [in Ukrainian].

4. **Iliashenko S.M.** (2011). Suchasni tendentsii zastosuvannia Internet-tekhnologii u marketynhu [Modern trends in the use of marketing Internet technologies]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, No. 4 (2), pp. 64-74. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_4\(2\)](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_4(2)) [in Ukrainian].

5. **Iliashenko N.S.** (2012). SEO-optymizatsiia yak suchasnyi instrument internet-marketynhu [SEO-optimization as a modern tool of Internet Marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, No. 3, pp. 63-74 [in Ukrainian].

6. **Mozhova V.H.** (2013). Instrumenty Internet-marketynhu ta yikh perevahy dlia suchasnykh ukrainskykh pidpriemstv [Internet marketing tools and their benefits for modern Ukrainian companies]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 10, pp. 79-86 [in Ukrainian].

7. How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Own on-line business]. (n.d.). *ru.wikihow.com*. Retrieved from <http://www.wikihow.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet> [in English].

8. Instrumenty Internet-marketynhu [Internet-marketing instruments]. (n.d.). *constructor.ru*. Retrieved from <http://constructor.ru/uspex/strategiya-i-instrumenty-Internet-marketinga.html> [in Russian].

9. Evolving The Social Media Marketing Ecosystem. (n.d.). *davefleet.com*. Retrieved from <http://davefleet.com/2010/03/evolving-social-media-marketing-ecosystem/> [in English].

10. Tyzerna reklama [Teaserads]. (n.d.). *www.marketing.spb.ru*. Retrieved from <http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/teaser.htm> [in Ukrainian].

11. SERM (n.d.). *aweb.ua*. Retrieved from <https://aweb.ua/services/search-engine-reputation-management> [in Russian].

Анотація.

Морозов В.І. Стан і трансформація сучасного маркетингу в його віртуально-електронному форматі.

У статті надано спроби розглянути та надати аналіз стану, структури та елементам сучасного Інтернет-маркетингу, виявити та означити найбільш його ефективні та прибуткові елементи. Разом з цим, в статті зроблені спроби виявити найбільш затребувані, ефективні інструменти Інтернет-маркетингу, які приносять найбільший прибуток і мають найпоширеніше використання в найбільш значущих сучасних кампаніях та в діяльності найбільш ефективних бізнесменів. У статті надано спроби означити перспективні, на даний момент, напрями подальшого розвитку Інтернет-маркетингу і всієї даної індустрії в цілому.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг; інтернет-сервіси; електронний ринок; споживачі; інструменти електронного маркетингу.

Аннотация.

Морозов В.И. Состояние и трансформация современного маркетинга в его виртуально-электронном формате.

В статье даны попытки рассмотреть и предоставить анализ, структуры и элементам современного Интернет-маркетинга, выявить и обозначить наиболее его эффективные и прибыльные Элементы. Вместе с этим, в статье сделаны попытки выявить наиболее востребованные, эффективные инструменты Интернет-маркетинга, которые приносят наибольшую прибыль и имеют самое распространенное использование в наиболее значимых современных кампаниях и в деятельности наиболее эффективных бизнесменов. В статье даны попытки обозначить перспективные, на данный момент, направления дальнейшего развития Интернет-маркетинга и всей данной индустрии в целом.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг; интернет-сервисы; электронный рынок; потребители; инструменты электронного маркетинга.

Abstract.

Morozov V.I. The state and transformation of modern marketing in its virtual electronic format.

The article attempts to consider and provide an analysis, structure and elements of modern Internet marketing, to identify and identify the most effective and profitable Elements. Along with this, the article attempts to identify the most popular, effective Internet marketing tools that bring the most profit and have the most widespread use in the most significant modern campaigns and in the activities of the most effective businessmen. The article attempts to identify promising, at the moment, directions for the further development of Internet marketing and the entire industry as a whole.

Key words: Internet- marketing; Internet services; electronic market; consumers; electronic marketing tools.

УДК 336.64

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

**НАСІБОВА О.В., к.е.н., МАНІК В.О., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах ринкової економіки забезпечення розвитку суб'єктів господарювання здійснюється при наявності системи фінансового планування високої якості, так як майбутня діяльність підприємств

завжди пов'язана з невизначеністю та ризикованістю. Економічне середовище характеризується динамічністю, конкуренцією, обмеженістю фінансових ресурсів, зміною підходів до прийняття управлінських рішень, що вимагає від підприємств своєчасно реагувати на зміни, передбачати настання ризикових подій, виявляти можливості та загрози і забезпечувати стабільну діяльність. Це досягається завдяки результатам фінансового планування.

Виникає потреба у формуванні цілісної концепції планування фінансових ресурсів підприємства, необхідності розвитку теоретичних засад щодо сутнісно-змістовного розуміння фінансового планування та його ефективного здійснення на підприємстві для забезпечення фінансової спроможності, що й визначає актуальність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти фінансового планування діяльності підприємств досліджували у своїх працях як зарубіжні вчені-економісти: Акофф Р., Бригхем Ю., Брейлі Р., Майерс С. Фіннерті Дж. І., Хан Д., Ченг Ф. Лі, так і вітчизняні науковці: Андрющенко І., Ставерська Т., Бланк І., Біла О., Терещенко О., Стацук Д., Савчук Д. та інші. Їх праці сьогодні є класикою як вітчизняного, так і світового наукового надбання у сфері теоретичного огляду змісту, суті та призначення фінансового планування у діяльності підприємств. Водночас можна констатувати певну неузгодженість між сучасними теоріями управління підприємством та традиційними моделями фінансового планування, які здебільшого пропонуються в літературі, відсутність єдиного підходу щодо визначення сутності планових фінансових показників, їх класифікації.

Формулювання цілей статті. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутнісно-змістовної характеристики поняття «фінансове планування», визначення його ролі в системі управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування є однією із найважливіших ланок управління підприємством. Недооцінка планування у ринковій економіці приводить до невиправданих економічних втрат, а інколи – і до банкрутства. Необхідність самостійного формування і використання фінансових ресурсів підприємством, відповідальність перед інвесторами, кредиторами та державою посилює значення і роль фінансового планування, завдяки якому забезпечується ефективне функціонування суб'єктів господарювання.

Упродовж останніх п'ятдесяти років у світовій практиці фінансового планування спостерігається еволюція підходів і поглядів щодо змісту фінансового планування, сутності та ролі планових фінансових показників у системі управління підприємством. Серед зарубіжних і вітчизняних авторів на сьогодні відсутній єдиний підхід до розуміння сутності поняття «фінансове планування» (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Наукові підходи до визначення сутності поняття
«фінансове планування»**

Автор та джерело	Визначення	Ключові слова
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Загорський В. С. [1]	Діяльність, яка пов'язана з управлінням фінансами; елемент фінансового механізму.	Діяльність, елемент фінансового механізму
Берлар М. М. [2, с. 43]	Процес розробки системи фінансових планів і планових показників із забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в майбутньому	Процес розробки фінансових планів і показників
Буряк А. В., Дем'яненко І.В. [3, с. 159]	Невід'ємна, але самостійна підсистема загальної системи інтегрованого планування на підприємстві. Включає аспекти перспективно-цільового характеру в складі стратегічного, поточного, оперативного фінансового планування, бізнес-планування та соціального планування	Самостійна підсистема планування
Єрмоленко О. А., Григоренко К. О. [4, с. 232]	Один із альтернативних фінансових інструментів, що використовується підприємствами для налагодження фінансової діяльності та підвищення власної рентабельності та платоспроможності як одних із найбільш важливих показників міцного фінансового стану суб'єкта господарювання	Фінансовий інструмент
Телишевська А.І., Андрущенко Н.П., Сергеев С.С. [5, с. 72]	Є важливим елементом корпоративного планового процесу, до найбільш вагомих завдань якого відносяться такі як забезпечення оптимального вкладу фінансових планів у виконання корпоративних цілей; ясне формування припущень, на яких базуються прогнози; аналіз і уточнення фінансових наслідків прийняття пропозицій щодо прибутку, витрат, цін реалізації, обігу тощо	Елемент корпоративного планового процесу
Гриньова В.М., Коюда В.О. [6, с. 175]	Складова управління фінансовими ресурсами, процес оцінювання потреб у коштах для забезпечення поточного виробництва й подальшого виробничого та соціального розвитку, а також визначення джерела покриття цих потреб	Складова управління фінансовими ресурсами

Продовження таблиці 1

1	2	3
Плюта Ю.С. [8, с. 56]	Технологія планування, обліку та контролю за грошима і фінансовими результатами	Технологія планування
Філімонович О.С. [9]	Процес розрахунку фінансових ресурсів, їх розподіл, визначення обсягів надходження відповідних видів фінансових ресурсів і їх розподілу за напрямками використання у запланованому році	Процес розрахунку фінансових ресурсів
Партін Г.О. [10, с. 56]	Розроблення системи фінансових планів за окремими напрямками фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді	Процес розробки фінансових планів і показників
Бланк І.А. [11, с. 42]	Процес розроблення системи фінансових планів і планових показників із забезпечення розвитку підприємства фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в плановому періоді	Процес розробки фінансових планів і показників
Біла О.Г. [12, с. 26]	Планування процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на певний період, розробка фінансових планів.	Процес розробки фінансових планів і показників
Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк А. Д. [13, с. 354]	Процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання згідно з виробничими та маркетинговими показниками підприємства у плановому періоді	Процес розрахунку фінансових ресурсів
Ковальов В. В. [14, с. 146]	Документ, що характеризує спосіб здійснення фінансових цілей підприємства та взаємопов'язує його доходи та витрати.	Документ для здійснення фінансових цілей
Каламбет С.В., Павлова Ю.О. [15, с. 23]	Процес розробки на певний період системи фінансових планів, який полягає у плануванні усіх доходів та напрямків їх використання для забезпечення економічного розвитку підприємства	Процес розробки фінансових планів і показників
Соломатін А.Н. [16, с. 54]	Заключний етап розробки бізнес-плану, в якому відображаються всі доходи та їх використання за основними напрямками діяльності підприємства.	Процес розробки фінансових планів і показників
Шелудько В.М. [17, с. 352]	Процес розробки системи фінансових планів, що полягає у визначенні фінансових цілей, встановлення рівня відповідності цих цілей фінансовому стану підприємства і формування послідовності дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей	Процес розробки фінансових планів і показників

Якщо розглядати поняття фінансового планування у вузькому контексті, то його трактують як функцію управління в системі фінансового менеджменту підприємства і безумовно, найбільш значиму та складну його підсистему, роль якої суттєво зростає в сучасних умовах

господарювання та розвитку нових моделей управління, у межах якого здійснюється обґрунтування принципових напрямів фінансового розвитку підприємства та основних параметрів його фінансового стану. Фінансове планування як найважливіша функція управління підприємством забезпечується на основі впровадження єдиних принципів побудови й уніфікації показників, що характеризують його фінансовий стан. Фінансове планування, як функція фінансового управління, спрямована на планування доходів та напрямів витрачання грошових коштів підприємства, прогнозування результатів їх руху та впливу на економічне оточення, тобто процес розробки системи фінансових планів, фінансових норм і нормативів різного змісту і призначення залежно від завдань та об'єктів планування, спрямованих на забезпечення подальшого економічного розвитку підприємства.

У широкому розумінні процес фінансового планування в максимальній мірі передбачає всебічне вивчення дійсності, тенденцій та закономірностей розвитку об'єкту планування та середовища його діяльності щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Очевидним є те, що без фінансового планування не може бути досягнутий такий рівень управління економікою підприємства, який забезпечує підвищення її ефективності, успіх на ринку, розширення та оновлення матеріальної бази, успішне розв'язання соціальних питань, здійснення матеріального стимулювання працівників.

Де які науковці вважають, що фінансове планування є одним із альтернативних фінансових інструментів, яке використовується підприємствами для налагодження фінансової діяльності та підвищення власної рентабельності та платоспроможності як одних із найбільш важливих показників міцного фінансового стану суб'єкта господарювання. Приділяючи більше уваги фінансовому плануванню, можна досягти зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови виконання прогнозованих бюджетом обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування підприємства [4, с. 223].

На думку деяких економістів, фінансове планування – це процес, що складається з певних етапів, зокрема: аналізу інвестиційних можливостей та можливостей поточного фінансування, які має підприємство; прогнозування наслідків поточних рішень з метою запобігання неочікуваного у майбутньому; обґрунтування обраного варіанту з ряду можливих рішень для включення його у заключний

план; оцінки результатів, яких досягнуло підприємство, відповідно до параметрів, встановлених у фінансовому плані.

Інші вчені надають більш прагматичне визначення фінансовому плануванню. Вони вважають, що «фінансове планування являє собою процес аналізу дивідендної, фінансової та інвестиційної політики, прогнозування їх результатів та впливу на економічне оточення підприємства; прийняття рішень щодо припустимого рівня ризику та вибору проектів».

Існує велика кількість точок зору стосовно сутності фінансового планування. Узагальнення їх дозволило визначити й сформулювати основні аспекти цього поняття – і як економічного процесу, і як процесу складання певного пакету документів.

Метою фінансового планування є визначення можливих обсягів фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини грошових потоків за рахунок власних, позикових і залучених з фондового ринку джерел коштів; розробка ефективної системи управління фінансовими ресурсами для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання певних завдань фінансового планування: забезпечення необхідними фінансовими ресурсами господарського процесу грошовими коштами; встановлення фінансових відносин з бюджетом, банком, страховими організаціями та іншими суб'єктами (ці фінансові відношення кількісно вимірюються величиною надходжень – кредит, та величиною відданих грошей – податки, процент за кредит, страхові внески); виявлення основних напрямів ефективного вкладення капіталу, оцінка ступеня раціональності його використання; аналіз можливих ризиків і розробка конкретних заходів щодо їх зниження; збільшення прибутку за рахунок раціонального (економічного) використання коштів; контроль за виникненням та використанням грошових фондів, фінансовим станом, платоспроможністю та кредитоспроможністю підприємства чи фінансової установи.

Фінансове планування підприємств розглядається відокремлено у контексті стратегічного управління чи видів короткострокового внутрішньогосподарського планування та моделей, які описують окремі складові системи управління фінансами та базується на використанні нею трьох основних систем (або ще їх можна назвати видами фінансового планування): стратегічне прогнозування фінансової діяльності, поточне планування фінансової діяльності, оперативне планування фінансової діяльності. Кожній з цих систем фінансового

планування притаманний певний період і свої форми реалізації його результатів.

Фінансове планування на вітчизняних підприємствах здійснюється за допомогою загально вживаних методів: нормативний, розрахунково-аналітичний, оптимізації планових розрахунків, економіко-математичне моделювання, кореляційне моделювання, економіко-статистичний, прогнозу обсягів реалізації, балансу грошових витрат і надходжень, бюджету готівки, бюджету додаткових вкладень капіталу, визначення потреб у зовнішньому фінансуванні, регресійного аналізу, коефіцієнтний (метод відсотка від реалізації) та інші.

Розробка фінансових планів (прогнозів) ґрунтується на загальноприйнятій у світовій практиці методології планування і прогнозування економіки, яка визначає основні принципи і методи проведення розрахунків планових і прогнозних показників, розкриває і характеризує логіку формування планів і прогнозів, шляхи їх здійснення. Відмінності в методологічному підході зумовлені тим, що фінансове планування і прогнозування підпорядковане (за часом його проведення) економічному плануванню. Воно проводиться в цілях ресурсного забезпечення виконання вже розроблених планів і прогнозів економічного і соціального розвитку. Тому фінансовий план є завершальним розділом плану економічного і соціального розвитку підприємства і одночасно самостійним планом.

Розробка фінансових планів (прогнозів) здійснюється на певних методологічних принципах, використання яких проводиться в цілях мобілізації, скерування та ефективного використання фінансових ресурсів з метою виконання плану економічного і соціального розвитку підприємства (бізнес-плану). Кожен з принципів відображає певну особливість процесу планування, а їх комплексне застосування сприяє розробці економічно обґрунтованого бізнес-плану, зокрема фінансового плану.

Висновки. Дослідження поглядів щодо місця фінансового планування у системі фінансового управління в контексті еволюції підходів до трактування змісту та значення фінансового планування дозволило окреслити теоретичну основу його здійснення та виокремити основні сутнісні характеристики: важлива складова управління підприємством; відображає вартісний бік виробничого процесу, тобто в його основі зосереджена грошова оцінка явищ і процесів, що мають місце на підприємстві; носить цільовий характер і є важливою підсистемою стратегічного менеджменту на підприємстві; важливий процес підвищення ефективності та орієнтується на

забезпечення зростання цінності підприємства; характеризується гнучкістю та адаптивністю, що спричинює необхідність його реалізації як зустрічного процесу, багатоваріантність розрахунків через сценарне моделювання, формування варіативної складової плану; відображає цілісний процес визначення та забезпечення необхідними фінансовими ресурсами; спрямоване на покриття запланованих видатків і затрат; передбачає обґрунтування принципових параметрів фінансового розвитку та внутрішнього фінансового потенціалу підприємства з урахуванням ризиків та загроз; носить прогнозний характер.

Отже, фінансове планування становить процес систематичної підготовки фінансових планів на основі управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямів їх використання з виробничими, маркетинговими планами, а також величину показників діяльності підприємства у плановому періоді, охоплює всі сторони діяльності організації та сприяє реалізації фінансової стратегії і тактики на певний період часу, і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом.

Література.

1. **Загорський В. С., Вовчак О. Д., Благун І. Г., Чуй І. Р.** Фінанси. К. : Знання, 2008. 247 с.
2. **Бердар М. М.** Фінанси підприємств. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
3. **Буряк А. В., Дем'яненко І. В.** Фінансове планування в системі управління розвитком підприємства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. № 200(3). С. 155-160.
4. **Єрмоленко О. А., Григоренко К. О.** Фінансове планування в умовах невизначеності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 230-232.
5. **Телишевська А. І., Андрущенко Н. П., Сергеев С. С.** Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 2. С. 71-77.
6. **Грицьова В. М., Коюда В. О.** Фінанси підприємств. К. : Знання – Прес, 2004. 475 с.
7. **Плюта Ю. С., Батрак І. О., Тарасенко І. О.** Фінансове планування на підприємстві та напрями його вдосконалення. *Формування ринкових відносин*. 2014. № 7(158). С. 56-58.
8. **Филимоненков А. С.** Финансы предприятий. К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. 280 с.

9. **Партин Г. О., Загородній А. Г.** Фінанси підприємств. Національний банк України; Львівський банківський інститут. Львів : ЛБІ НБУ, 2003. 265 с.

10. **Бланк И.А.** Основы финансового менеджмента. К. : Эльга; Ника Центр, 2007. Т. 1. 624 с.

11. **Біла О. Г.** Фінансове планування і прогнозування А. : Компакт-АВ, 2005. 312 с.

12. **Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк А. Д.** Фінанси підприємства. К. : КНЕУ, 2006. 552 с.

13. **Ковалев В. В.** Введение в финансовый менеджмент. М. : Финансы и статистика, 1999. 768 с.

14. **Каламбет С. В., Павлова Ю. О.** Сутнісна характеристика фінансового планування на підприємстві. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 22-24.

15. **Соломатин А. Н.** Экономика, анализ и планирование на предприятии торговли. СПб. : Питер, 2009. 560 с.

16. **Шелудько В. М.** Фінансовий менеджмент. К. : Знання, 2006. 439 с.

17. **Іонін Є. Є., Беспалова А. Г.** Фінансове планування в умовах антикризового менеджменту. *Наукові записки. Серія: Економіка*. 2011. Випуск 16. С. 139-144.

18. **Мазур Д. В.** Фінансове планування діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. Т. 1. С. 55-59.

References.

1. **Zagorsky V.S., Vovchak O.D., Blagun I.G., & Chui I.R.** (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv: Znannya, p. 247 [in Ukrainian].

2. **Berdar M.M.** (2010). *Finansy pidpriemstv [Business Finance]*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, p. 352 [in Ukrainian].

3. **Buryak A.V., & Demyanenko I.V.** (2015). Finansove planuvannya v systemi upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Financial planning in the management system of enterprise development]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu biorekursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny – Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, No. 200 (3), pp. 155-160 [in Ukrainian].

4. **Yermolenko O.A., & Grigorenko K.O.** (2015). Finansove planuvannya v umovakh nevyznachenosti [Financial planning in conditions of uncertainty]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, No. 49, pp. 230-232 [in Ukrainian].

5. **Telishevskaya L.I., Andrushchenko N.P., & Sergeev S.C.** (2013). Finansove planuvannya yak peredumova finansovoyi stabil'nosti pidpryyemstva [Financial planning as a prerequisite for financial stability of the enterprise]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – Mechanism of regulation of the economy*, No. 2, pp. 71-77 [in Ukrainian].

6. **Grinyova V.M., & Koyda V.O.** (2004). *Finansy pidpriemstv [Business Finance]*. Kyiv: Znannya-Pres, p. 475 [in Ukrainian].

7. **Plyuta Yu.S., Batrak I.O., & Tarasenko I.O.** (2014). Finansove planuvannya na pidpryyemstvi ta napryamy yoho vdoskonalennya [Financial planning at the enterprise and directions of its improvement]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn – Formation of market relations*, No. 7 (158), pp. 56-58 [in Ukrainian].
8. **Filimonenkov A.C.** (2002). *Finansy predpriyatij [Finances of enterprises]*. Kyiv: Nyka-Tsentr, Él'ha, p. 280 [in Russian].
9. **Partin G.O., & Zagorodniy A.G.** (2003). *Finansy pidpryyemstv [Business Finance]*. L'viv: LBI NBU, p. 265 [in Ukrainian].
10. **Blank I.A.** (2007). *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of Financial Management]*. Kyiv: Nyka-Tsentr, Él'ha, Vol. 1, p. 624 [in Russian].
11. **Bila O.G.** (2005). *Finansove planuvannya i prohnozuvannya [Financial Planning and Forecasting]*. L'viv: Compact-LB, p. 312 [in Ukrainian].
12. **Podderiyogin A.M., Bilyk M.D., & Buryak L.D.** (2006). *Finansy pidpryyemstv [Finances of the enterprise]*. Kyiv: KNEU, p. 552 [in Ukrainian].
13. **Kovalev V.V.** (1999). *Vvedenie v finansovyy menedzhment [Introduction to financial management]*. Moscow: Fynansy y statystyka, p. 768 [in Russian].
14. **Kalambet S.V., & Pavlova Yu.O.** (2015). Sutnisna kharakterystyka finansovoho planuvannya na pidpryyemstvi [Essential characteristic of financial planning at the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No. 11, pp. 22-24 [in Ukrainian].
15. **Solomatin A.N.** (2009). *Jekonomika, analiz i planirovanie na predpriyatii torgorli [Economics, analysis and planning at the trade enterprise]*. Saint-Petersburg: Pyter, p. 560 [in Russian].
16. **Sheludko V.M.** (2006). *Finansovyy menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Znannya, p. 439 [in Ukrainian].
17. **Ionin Ye.E., & Bespalova A.G.** (2011). Finansove planuvannya v umovakh antykrizovoho menedzhmentu [Financial planning in crisis management]. *Naukovi zapysky. Seriya: Ekonomika – Proceedings. Series: Economics*, Issue. 16, pp. 139-144 [in Ukrainian].
18. **Mazur D.V.** (2014). Finansove planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva [Financial planning of the enterprise activity]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, No. 6, pp. 55-59. [in Ukrainian].

Анотація.

Насібова О.В., Манік В.О. Сутність фінансового планування розвитку підприємства.

На основі здійснення наукового дослідження, узагальнення та розвитку теоретичних положень фінансового планування в контексті наукових підходів визначено його зміст та місце у системі управління підприємством, сформовано його основні цілі та особливості в сучасних умовах, сформульовано сутнісне розуміння поняття «фінансове планування», узагальнено смислові ознаки дефініції «фінансове планування», охарактеризовано види, форми та методи фінансового планування, що формують теоретичне підґрунтя процесу планування у практичній діяльності вітчизняних підприємств. Визначено призначення та

цілі фінансового планування та прогнозування у фінансовій системі підприємства. У теоретичному аспекті трактування дефініції «фінансове планування» розглядають як невід'ємну частину загального планування діяльності підприємства, а також як важливу складову фінансового механізму підприємства та одну із функцій управління підприємством. Ґрунтовні дослідження довели, що завдяки фінансовому плануванню, можна досягти як зміцнення фінансової стабільності самого підприємства, так і розширення обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, збалансування джерел формування фінансових ресурсів, ефективного їх використання за напрямками, передбаченими згідно із фінансовим планом, з метою отримання чистого прибутку, достатнього для забезпечення самоокупності та самофінансування підприємства. Щоб забезпечити обґрунтоване фінансове планування та виконання фінансового плану, необхідною умовою є підготовка до його складання, дотримання чіткої процедури (послідовності етапів), врахування специфіки діяльності підприємства, належно опрацьованої та достовірної вихідної інформації та зовнішніх чинників впливу на діяльність. Враховуючи чинники впливу зовнішнього середовища та вибираючи відповідні конкретним умовам принципи здійснення фінансового планування, можна добитись зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови досягнення прогнозованих обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування підприємства.

Ключові слова: план, фінансове планування, поточне планування, оперативне планування, підприємство.

Аннотация.

Насибова О.В., Маник В.А. Сущность финансового планирования развития предприятия.

На основе осуществления научного исследования, обобщения и развития теоретических положений финансового планирования в контексте научных подходов определены его содержание и место в системе управления предприятием, сформулированы его основные цели и особенности в современных условиях, сформулированы сущностное понимание понятия «финансовое планирование», обобщены смысловые признаки дефиниции «финансовое планирование», охарактеризованы виды, формы и методы финансового планирования, формируют теоретические основы процесса планирования в практической деятельности отечественных предприятий. Определено назначение и цели финансового планирования и прогнозирования в финансовой системе предприятия. В теоретическом аспекте трактовки дефиниции «финансовое планирование» рассматривают как неотъемлемую часть общего планирования деятельности предприятия, а также как важную составляющую финансового механизма предприятия и одну из функций управления предприятием. Основательные исследования доказали, что благодаря финансовому планированию, можно достичь как укрепление финансовой стабильности самого предприятия, так и расширения объемов операционной и инвестиционной деятельности на основе финансовой устойчивости, сбалансированности источников формирования финансовых ресурсов, эффективного их использования по направлениям, предусмотренным в соответствии с финансовым планом, с целью получения чистой прибыли, достаточного

для обеспечения самокупаемости и самофинансирования предприятия. Чтобы обеспечить обоснованное финансовое планирование и выполнение финансового плана, необходимым условием является подготовка к его составлению, соблюдения четкой процедуры (последовательности этапов), учет специфики деятельности предприятия, должным образом обработанной и достоверной исходной информации и внешних факторов влияния на деятельность. Учитывая факторы влияния внешней среды и выбирая соответствующие конкретным условиям принципы осуществления финансового планирования, можно добиться укрепления финансовой устойчивости предприятия при условии достижения прогнозируемых объемов операционной и инвестиционной деятельности на основе финансовой устойчивости, создание предпосылок для получения чистой прибыли, достаточного для самокупаемости и самофинансирования предприятия.

Ключевые слова: план, финансовое планирование, текущее планирование, оперативное планирование, предприятие.

Abstract.

Nasibova O.V., Manik V.A. The essence of financial planning of enterprise development.

On the basis of carrying out of scientific research, generalization and development of theoretical provisions of financial planning in the context of scientific approaches, its content and place in the enterprise management system are determined, its main goals and features are formed in modern conditions, the essential understanding of the concept of "financial planning" is formulated, the semantic features of the definition of "financial planning" are generalized, the types, forms and methods of financial planning, which form the theoretical basis of the planning process in practical activity of the domestic enterprises are characterised. The purpose and goals of financial planning and forecasting in the financial system of the enterprise are determined. In the theoretical aspect of the interpretation of the definition of "financial planning" is regarded as an integral part of the overall planning of the enterprise, as well as an important component of the financial mechanism of the enterprise and one of the functions of enterprise management. Thorough studies have shown that through the financial planning, it is possible to achieve both the financial stability of the enterprise itself, as well as the expansion of operational and investment activities on the basis of financial sustainability, the balance of sources of formation of financial resources, their effective use in the directions provided in accordance with the financial plan, with the purpose of obtaining a net profit sufficient to ensure self-sufficiency and self-financing of the enterprise. In order to ensure the reasonable financial planning and implementation of the financial plan, a prerequisite is preparation for its compilation, adherence to a clear procedure (sequence of stages), taking into account the specifics of the enterprise, properly processed and reliable background information and external factors influencing the activity. Taking into account the environmental factors and choosing the principles of financial planning appropriated to the specific conditions, it is possible to achieve the financial stability of the enterprise, provided that the expected volume of the operating and investment activities on the basis of financial sustainability, creating the conditions for obtaining a net profit, sufficient for self-sufficiency.

Key words: plan, financial planning, current planning, operational planning, enterprise.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ БАНКУ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ АЛЬТЕРНАТИВ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

***ПУСТОВГАР С.А., К.Е.Н., КОВАЛЕНКО Д.М., ЗДОБУВАЧ
ХАРКІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ризик кредитного портфелю вже не один рік посідає важливе місце в банківській системі як один із провідних ризиків, в результаті реалізації якого значних втрат зазнають як окремі банки, так і банківська система загалом. Так, згідно з даними НБУ у 2018 році ризик кредитного портфелю став ключовим [1]. Це викликає необхідність доводити резерви до відповідного рівня та знизити рівень регулятивного капіталу. Таким чином, невчасне та неповне врахування кредитного ризику банками не лише впливає на розміри їх капіталу але й може суттєво порушити їх фінансову стійкість, що може спричинити значну небезпеку як для клієнтів банків, так і для банківського сектору загалом. Вищезазначене обумовлює необхідність у більш детальному та більш ґрунтовному дослідженні причин виникнення проблемних кредитів в Україні та аналізі нормативної бази, що регулює ризики кредитних портфелів банків, з метою виявлення прогалин в законодавчій базі та вироблення напрямів його знищення та окреслення шляхів стимулювання кредитної діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблематики управління ризиками кредитного портфелю банку належать: О.Д. Стещенко [2] (розкрито поняття кредитного ризику, виявлено головні елементи системи управління кредитним ризиком та проаналізовано методи управління кредитним ризиком), Л.О. Гарязі [3] (досліджено існуючі підходи до визначення поняття ризику Ризик кредитного портфелю, охарактеризовано методи оцінки кредитного ризику, зокрема закордонний досвід і можливості його застосування в Україні), Р.С. Квасницькій [4] (досліджено теоретико-методичні засади управління кредитним ризиком за умов інноваційного розвитку економіки), К.В. Пічик [5] (розглянуто сутність ризиків кредитного портфелю та шляхів їх мінімізації) та ін. Однак,

всєбічно не досліджено та потребує ґрунтовніших досліджень теоретичні підходи до методів управління ризиками кредитного портфелю банку та його основних характеристик. Тому для підвищення ефективності системи управління кредитними ризиками банків необхідно застосовувати сучасні засоби.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим метою даної статті стало удосконалення підходів до управління ризикам кредитного портфелю банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір пріоритетної альтернативи мінімізації ризику кредитного портфелю банку є складним завданням з огляду на різноманітність альтернатив та критеріїв. З цією метою в статті використано метод аналізу ієрархії (МАІ), розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті [6]. Основне застосування методу - підтримка прийняття рішень за допомогою ієрархічної композиції завдання й рейтингування альтернативних рішень. МАІ ґрунтується на здійсненні декомпозиції проблеми на порівняно прості складові частини з подальшою обробкою послідовності суджень особи, що приймає рішення, за допомогою здійснення попарного їхнього порівняння. У результаті аналізу може бути виражений відносний ступінь взаємодії окремих елементів у побудованій ієрархії. Ці судження згодом повинні бути виражені кількісно [7].

Практичну реалізацію алгоритму експертного оцінювання альтернатив на основі методу аналізу ієрархії розглянемо на прикладі мінімізації ризику кредитного портфелю банку на прикладі АТ «Мегабанк». Статистично основою дослідження слугувала фінансова звітність банку за 2016-218 роки. Банківські контролери приділяють величезну увагу офіційній політиці, складеної Радою директорів і скурпульозно впроваджуваної менеджерами. Це особливо стосується кредитної функції банку, яка обумовлює створення банком сильної системи управління ризиками. Кредитна політика повинна включати в себе план з розміщення кредитних ресурсів банку, а також методологію, згідно з якою кредитний портфель повинен управлятися, тобто визначати, яким чином кредити виникають, обслуговуються, контролюються і повертаються. Гарна кредитна політика не повинна бути занадто обмежує.

В якості основи для розробки надійної кредитної політики, а отже і мінімізації ризиків кредитного портфелю повинні розглядатися наступні фактори [4, 8]:

– ліміт на загальну суму виданих кредитів. Ліміт на загальний

кредитний портфель зазвичай виражається як відношення суми кредитного портфеля до суми депозитів, капіталу або загальній сумі активів. При встановленні даного ліміту повинні розглядатися такі фактори, як попит на кредити, коливання депозитів і кредитні ризики;

– банківське резервування – банківська діяльність, при якій тільки деяка частина банківського вкладу зберігається як банківський резерв у вигляді готівки або інших високоліквідних активів, доступних для вилучення (зняття грошей з рахунку);

– кредитне ціноутворення. Процентні ставки по різних видам кредитів повинні бути достатніми для того, щоб покривати витрати банку на залучення ресурсів, кредитний нагляд, адміністрування (включаючи загальні накладні витрати) і можливі збитки. У той же час вони повинні забезпечувати прийнятну маржу прибутку;

– диверсифікація кредитного портфелю. Необхідність приділяти увагу поділу позик за критеріями (ступінь ризику різних категорій позичальників, категорії позичальників, види кредитів, терміни позик, надані застави класифікація активів по ступеню ліквідності (першокласні високоліквідні активи, термін реалізації яких складає кілька днів без втрати балансової вартості (рис. 1).

Високоліквідні активи, термін реалізації яких не перевищує один місяць, а реалізаційна ціна складає менш ніж 90 % балансової вартості; середньоліквідні активи, термін реалізації яких складає до шести місяців, а втрата балансової вартості не перевищує 50 %; низьколіквідні активи, які мають термін реалізації від шести до дванадцяти місяців, або втрата балансової вартості яких складає від 50 до 90 %; неліквідні активи, строк реалізації яких перевищує дванадцять місяців, або реалізаційна втрата вартості становить більш ніж 90 %).

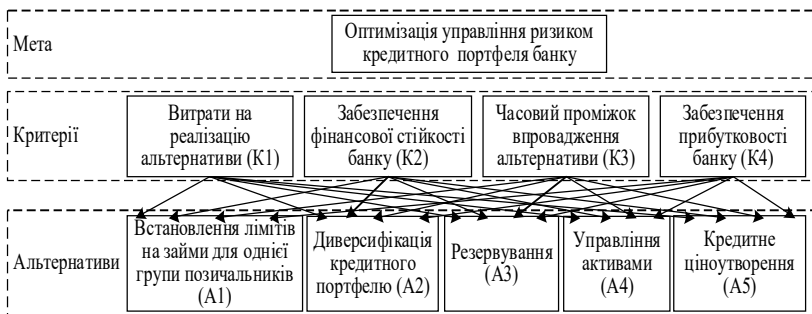

Рис. 1. Декомпозиція задачі ієрархії вибору альтернативних рішень при управлінні ризиками кредитного портфелю банку

Після побудови декомпозиції задачі ієрархії визначається пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив на основі попарних оцінок суджень. Система попарних оцінок суджень за методом аналізу ієрархії Т. Сааті приводить до результату, що може бути представлений у вигляді зворотно-симетричної матриці. В табл. 1 представлена пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив при управлінні ризиками кредитного портфелю банку.

Таблиця 1

Пріоритетність критеріїв при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Критерій</i>	<i>K1</i>	<i>K2</i>	<i>K3</i>	<i>K4</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
K	1	1/7	3	1/5	0,54	0,08
K2	7	1	9	3	3,71	0,58
K3	1/3	1/9	1	1/7	0,27	0,04
K4	5	1/3	7	1	1,85	0,29
Сума	13,33	1,59	20	4,34	6,37	1,00
Λ	4,17					
IC	0,06					
OC	0,06					

Відповідно до представленої матриці, при вирішенні мети критерій K2 має істотну перевагу над критерієм K3 та помірне домінування над критерієм K4. За результатами розрахунків найбільш пріоритетним критерієм при управлінні кредитним ризиком є забезпечення фінансової стійкості (K2). Значення індексу узгодженості менше 0,2 та відносної узгодженості менше 0,1 свідчить про узгодженість думок експертів. Наступним етапом є визначення пріоритетів альтернатив за кожним з критеріїв. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 1 (Витрати на реалізацію альтернативи) наведені в табл. 2.

Як можна бачити альтернативне рішення 1 (Встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 45%. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 2 (забезпечення фінансової стійкості) представлено у табл. 3.

Таблиця 2

Пріоритетність критерію K1 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	2	9	3	7	3,28	0,45
A2	1/2	1	7	2	5	2,04	0,28
A3	1/9	1/7	1	1/5	1/3	0,25	0,03
A4	1/3	1/2	5	1	3	1,20	0,17
A5	1/7	1/5	3	1/3	1	0,49	0,07
Сума	2,09	3,84	25	6,53	16,33	7,26	1,00
Λ	5,08						
IC	0,02						
OC	0,02						

Як можна бачити альтернативне рішення 3 (резервування) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 50 %. Другою найбільш впливовою альтернативою є встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників, її пріоритетність складає 0,29 %.

Таблиця 3

Пріоритетність критерію K2 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	8	1/3	6	4	2,30	0,29
A2	1/8	1	1/9	1/2	1/5	0,27	0,03
A3	3	9	1	7	5	3,94	0,50
A4	1/6	2	1/7	1	1/3	0,44	0,06
A5	1/4	5	1/5	3	1	0,94	0,12
Сума	4,54	25	1,79	17,50	10,53	7,88	1,00
Λ	5,30						
IC	0,07						
OC	0,07						

Кредитне ціноутворення показує тільки 0,12 пріоритетності. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 3 (часовий проміжок впровадження альтернативи) представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Пріоритетність критерію К3 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	7	9	5	2	3,63	0,45
A2	1/7	1	2	1/6	1/7	0,37	0,05
A3	1/9	1/2	1	1/8	1/8	0,24	0,03
A4	1/5	6	8	1	1/5	1,14	0,14
A5	1/2	7	8	5	1	2,69	0,33
Сума	1,95	21,50	28	11,29	3,47	8,07	1,00
Λ	5,46						
IC	0,10						
OC	0,10						

Як видно з табл. 4 альтернативне рішення 1 (встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 29 %. Також вагомий внесок має альтернатива 5 і її внесок 33 %. Значення пріоритетності альтернативних рішень мінімізації кредитного ризику банківської установи за критерієм 4 (прибутковість банку) представлено у табл. 5.

Альтернативне рішення 3 (резервування) є найбільш впливовішим. Його внесок складає 51 %. Також вагомий внесок має альтернатива 5 і її внесок 26 %. Найвищий пріоритет за більшістю із критеріїв має альтернатива 1, проте за критерієм К2 – альтернатива 3 (резервування). Тому необхідно розрахувати глобальний пріоритет альтернатив з урахуванням значимості критеріїв.

Таблиця 5

Пріоритетність критерію К4 при виборі альтернатив в процесі управління ризиками кредитного портфелю банку

<i>Альтернативи</i>	<i>A1</i>	<i>A2</i>	<i>A3</i>	<i>A4</i>	<i>A5</i>	<i>Вектор пріоритетів</i>	<i>Нормований вектор пріоритетів</i>
A1	1	1/5	1/9	1/2	1/7	0,28	0,04
A2	5	1	1/5	3	1/3	1,00	0,13
A3	9	5	1	7	3	3,94	0,51
A4	2	1/3	1/7	1	1/5	0,45	0,06
A5	7	3	1/3	5	1	2,04	0,26
Сума	24,00	9,53	1,79	16,50	4,68	7,70	1,00
Λ	5,22						
IC	0,05						
OC	0,05						

Найбільш пріоритетна альтернатива визначається шляхом перемноження матриці пріоритетів альтернатив за кожним критерієм на матрицю пріоритетів критеріїв. Розраховані пріоритети альтернатив складають: 0,24 – встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників (A1); 0,08 – диверсифікація кредитного портфелю (A2); 0,44 – резервування (A3); 0,07 – управління активами (A4); 0,17 – кредитне ціноутворення (A5).

Таким чином, експертне оцінювання альтернатив методом аналізу ієрархій дає змогу визначити пріоритетність альтернатив за обраними кількісними та якісними критеріями з урахуванням «людського фактору». Отже, можна свідчити, що найперспективнішим напрямом є альтернатива 3 (резервування – 44,3 %) та встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників (23,7 %).

Висновки. Таким чином на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки та привести певні рекомендації. На сьогодні АТ «Мегабанк» потрібно спрямувати свою увагу на резервування та лімітування на займи однієї груп позичальників як найбільш оптимальний шлях щодо підвищення ефективності управління ризиками кредитного портфелю. Шляхи вдосконалення існуючої методики формування резервів впливають з вищезазначених недоліків. Тобто першими кроками у поліпшенні методики резервування можуть бути: перелік операцій, які передбачають резервування для покриття можливих втрат, потребує перегляду; деякі операції (операції фінансового лізингу, якщо об'єктом цих операцій є нерухоме майно; за коптами, що розміщені банком на умовах субординованого боргу; за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування, за якими банк не повинен надавати копти за першою вимогою контрагента) мають бути включені до цього переліку; зафіксована у законодавчих актах система оцінки кредитного ризику, яка має залежати від величини банку, виду операції, валюти та рівня кредитоспроможності позичальника; визначення класу кредитоспроможності позичальника має обов'язково враховувати прогностичні методики щодо розвитку бізнесу для того, щоб банк мав можливість прорахувати імовірність зміни рівня стабільності свого клієнта.

Розмір сформованих резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями можна розцінювати з двох боків: з одного боку резерви свідчать про копти, якими банк може покрити збитки внаслідок реалізації кредитного ризику, з іншого – чим більше сумнівних позик у кредитному портфелі банку, тим більші мають бути резервні відрахування. Тому самостійно розмір сформованих резервів

не може характеризувати якимось чином діяльність банку або всієї банківської системи. За своєю економічною суттю процес формування резерву – це відображення витрат із метою фіксації реального результату діяльності банку – з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій. Тому головним завданням банку є реальна оцінка ризику кредитного портфелю та створення резервів під нього. Резерви мають бути створені у чітко необхідному обсязі для отримання найкращого результату у банківській діяльності: перевищення сформованих резервів над необхідними зменшують прибуток банку, а створення резервів у недостатньому обсязі збільшує ймовірність банку не покрити власні збитки через непогашені кредити.

Лімітування, як метод управління ризиком кредитного портфелю полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдасться уникнути критичних втрат унаслідок необдуманого концентрації будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні доходи. Але перш ніж визначати ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику.

Література.

1. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2019 року [Електронний ресурс] // Національний банк України : офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/file/download?file=FSR_2019-R1.pdf.
2. **Стещенко О.Д.** Управління кредитним ризиком комерційного банку / **О.Д. Стещенко, А.П. Нікітенко** // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2013. – № 42. – С. 328-330.
3. **Гаряга Л.О.** Кредитний ризик: ідентифікація, класифікація та методи оцінки / **Л.О. Гаряга** // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 318-329.
4. **Квасницька Р.С.** Управління ризиками як елемент забезпечення фінансової стійкості комерційного банку [Електронний ресурс] / **Р.С. Квасницька, І.В. Хаврусь**. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
5. **Пічик К.В.** Аналіз кредитних ризиків банків і шляхи їх мінімізації / **К.В. Пічик** // *Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі*. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 217-225.
6. **Saaty T.** The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions / **T. Saaty, L. Vargas** // *Social Choice and Welfare*. – 2012. – Vol. 38 (3). – P. 481-496.
7. **Хірх-Ялан В.І.** Метод аналізу ієрархій для оцінки пріоритетності показників стану місцевості в районі відповідальності для прийняття рішення

на розміщення підрозділу / **В. І. Хірх-Ялан** // *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2013. – Вип. 39. – С. 353-359.

8. **Серік Ю.В.** Вдосконалення методів управління кредитним ризиком / **Ю.В. Серік** // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2006. – № 12. – С. 11-14.

References.

1. Zvit pro finansovu stabil'nist'. Cherven' 2019 roku [Financial Stability Report. June 2019]. (2019.) *Natsional'nyy bank Ukrainy : ofitsiynе Internet-predstavnytstvo - National Bank of Ukraine: official web-site*, Retrieved from https://bank.gov.ua/file/download?file=FSR_2019-R1.pdf [in Ukrainian].

2. **Steshenko O.D., & Nikitenko A.P.** (2013). Upravlinnya kredytnym ryzykom komertsynoho banku [Credit risk management of a commercial bank]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the economy of transport and industry*, No. 42, pp. 328-330 [in Ukrainian].

3. **Haryaha L.O.** (2006). Kredytnyy ryzyk: identyfikatsiya, klasyfikatsiya ta metody otsinky [Credit risk: identification, classification and valuation methods]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv'skoyi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*. Sumy: UABS NBU, Vol. 17, pp 318-329 [in Ukrainian].

4. **Kvasnyts'ka R.S., & Khavrus' I.V.** (n.d.). Upravlinnya ryzykamy yak element zabezpechennya finansovoyi stiykosti komertsynoho banku [Risk management as an element of ensuring the financial stability of a commercial bank]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].

5. **Pichyk K.V.** (2004). *Analiz kredytnykh ryzykiv bankiv i shlyakhyy yikh minimizatsiyi* [Analysis of banks' credit risks and ways to minimize them]. Kyiv: NNTS IAE, p. 217-225 [in Ukrainian].

6. **Saaty T., & Vargas L.** (2012). The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions. *Social Choice and Welfare*. Vol. 38 (3), pp. 481-496 [in English].

7. **Khirkh-Yalan V.I.** (2013). Metod analizu iyerarkhiy dlya otsinky priorytetnosti pokaznykiv stanu mistsevosti v rayoni vidpovidal'nosti dlya pryynyattya rishennya na rozmishchennya pidrozdilu [The method of analysis of hierarchies for assessing the priority of indicators of terrain in the area of responsibility for decision-making for the location of the unit]. *Zbirnyk naukovykh prats' Vys'kovoho instytutu Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Collection of scientific papers of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, Issue. 39, pp. 353-359 [in Ukrainian].

8. **Syerik Yu.V.** (2006). Vdoskonalennya metodiv upravlinnya kredytnym ryzykom [Improvement of methods of credit risk management]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, No. 12, pp. 11-14 [in Ukrainian].

Анотація.

Пустовгар С.А., Коваленко Д.М. Управління ризиками кредитного портфелю банку на основі аналізу альтернатив їх мінімізації.

Серед банківських ризиків особливе місце належить ризику кредитного портфелю банку, який найбільше впливає на прийняття рішення про надання позики. Тому метою статті стало удосконалення підходів до управління ризиками кредитного портфелю банку на прикладі Акціонерного товариства (АТ) «Мегабанк». Статистичну основу дослідження склали фінансова звітність банку за 2016-2018 роки. Щоб розробити рекомендації для банку щодо оптимізації процесу управління ризиками кредитного портфелю було проведено ієрархічний аналіз за допомогою методу експертних оцінок. Було запропоновано 5 альтернатив для оптимізації кредитного ризику: ліміт на загальну суму виданих кредитів; банківське резервування; кредитне ціноутворення; диверсифікація кредитного портфелю та управління активами. За результатами проведеного дослідження було визначено, що найкращими альтернативами, на які банк повинен звернути увагу, стали резерви за зобов'язаннями встановлення лімітів на займи для однієї групи позичальників. Даний підхід та отримані результати дослідження можуть слугувати основою для удосконалення теоретичного базису кредитної політики банку.

Ключові слова: ризик, банк, кредитний портфель, управління, кредитна політика.

Аннотация.

Пустовгар С.А., Коваленко Д.М. Управление рисками кредитного портфеля банка на основе анализа альтернатив их минимизации.

Среди банковских рисков особое место принадлежит риску кредитного портфеля банка, который больше всего влияет на принятие решения о предоставлении займа. Поэтому целью статьи стало усовершенствование подходов к управлению рисками кредитного портфеля банка на примере Акционерного общества (АО) «Мегабанк». Статистическую базу исследования составила финансовая отчетность банка за 2016-2018 годы. Чтобы разработать рекомендации для банка по оптимизации процесса управления рисками кредитного портфеля был осуществлен иерархический анализ с помощью метода экспертных оценок. Было предложено 5 альтернатив для оптимизации кредитного риска: лимит на общую сумму выданных кредитов; банковское резервирование; кредитное ценообразование; диверсификация кредитного портфеля и управление активами. По результатам проведенного исследования установлено, что лучшими альтернативами, на которые банк должен обратить внимание определены резервы по обязательствам установления лимитов на займы для одной группы заемщиков. Данный подход и полученные результаты исследования могут служить основанием для усовершенствования теоретического базиса кредитной политики банка.

Ключевые слова: риск, банк, кредитный портфель, управление, кредитная политика.

Abstract.

Pustovhar S., Kovalenko D. Risk management of the bank's loan portfolio on the basis of analysis of the alternatives of their minimizations.

Among banking risks, a special place belongs to the risk of the bank's loan portfolio, which most influences the decision-making on granting a loan. Therefore, the aim of the article was to improve approaches to risk management of a bank's loan portfolio using the example of Megabank Joint-Stock Company (JSC). The statistical base of the study was the financial statements of the bank for 2016-2018. In order to develop recommendations for the bank to optimize the risk management process of the loan portfolio, a hierarchical analysis was carried out using the expert assessment method. Five alternatives were proposed for optimizing credit risk: a limit on the total amount of loans issued; bank reservation; credit pricing; loan portfolio diversification and asset management. According to the results of the study, it was found that the best alternatives to which the bank should pay attention are reserves for the obligations of setting limits on loans for one group of borrowers. This approach and the obtained research results can serve as a basis for improving the theoretical basis of the bank's credit policy.

Key words: risk, bank, loan portfolio, management, credit policy.

УДК 65.051.32

ОПТИМІЗАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**БОГДАНОВИЧ О.А., СТАРШИЙ ВИКАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для кожного сільськогосподарського підприємства необхідно вибрати оптимальний варіант поєднання галузей при даних природно-економічних умовах. Необхідно правильно визначити оптимальний напрямок розвитку сільськогосподарського підприємства, його оптимальну спеціалізацію, тобто таку структуру виробництва, яка б створювала умови для раціонального, найбільш ефективного використання землі, праці, техніки та інших засобів виробництва, дозволяла б отримати максимальний обсяг продукції при наявних ресурсах і забезпечувала б мінімум витрат на одиницю продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економіко-математичній літературі розглядається багато моделей визначення оптимальної галузевої структури виробництва в сільськогосподарських

підприємствах, які відрізняються, як правило, повнотою врахування факторів і ступенів деталізації умов виробництва. Питанням оптимізації результатів дослідження економіко-математичних моделей присвячені роботи М.Г. Бігдана, Ю.Ю. Карлика, Ю.Б. Бродського, В.С. Данкевича, Л. І. Дороженка, М.О. Євдокімової, С.М. Халатура, Т.М. Самілик, А.Т. Раховеану і ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпростіша модель оптимізації галузевої структури має такий вигляд:

$$F = \sum_{j=1}^l c_j x_j \rightarrow \max \quad (1)$$

$$\sum_{j=1}^l a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i=1, \dots, m, x_j \geq 0, j=1 \dots l,$$

при умовах

де F – цільова функція;

m – кількість видів виробничих ресурсів;

l – кількість галузей або видів продукції;

a_{ij} – норма витрат ресурсів виду i на одиницю продукції виду j ;

b_i – обсяг виробничих ресурсів виду i ;

c_j – ціна одиниці продукції виду j ;

x_j – обсяг виробництва продукції виду j .

Цільовою функцією моделі задачі вибрано максимум отримання прибутку, який є визначальною метою і рушійним мотивом господарської діяльності у ринкових умовах. Його зростання примножує власність підприємства і держави і одночасно збільшує дохід, що йде в особисте споживання.

Вирішнується модель (1) знаходженням максимуму F при вказаних умовах. Це загальна задача лінійного програмування, яка є основою для створення багатьох моделей такого класу. Модель проста, але її необхідно доповнювати, конкретизувати, при цьому доповнення і конкретизації потребують як система змінних і цільова функція, так і система обмежень. При оптимізації прийняті такі обмеження:

- раціонального використання ріллі;
- виробництва та потреби кормів в асортименті (в тому числі кормових одиниць та перетравного протеїну) для проєктного поголів'я тварин господарства;
- балансу посівів та використання окремих культур (дотримання сівозмін згідно з агротехнічними вимогами для Лісостепу).
- невід'ємності змінних.

Оптимізація галузевої структури виконана для п'яти господарств Харківської області:

1. Державне підприємство (ДП) «Дослідне господарство «Кутузівка» Інституту сільського господарства Північного Сходу Національної академії аграрних наук України». Господарство має рівень спеціалізації вище середнього (0,4), спеціалізується на виробництві молока і вирощуванні ВРХ.

2. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Відродження». Вид економічної діяльності: вирощування зернових і зернобобових культур і насіння олійних культур, тваринництво відсутнє. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,52, господарство є високоспеціалізованим.

3. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Ранок». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Середній коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,31, рівень спеціалізації середній.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Восток КМК». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,34, рівень спеціалізації середній.

5. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Федорівський». Багатогалузеве господарство: вирощування зернових і олійних культур, вирощування ВРХ на м'ясо, виробництво молока. Коефіцієнт спеціалізації дорівнює 0,32, рівень спеціалізації середній.

Для дослідження прийняте одне господарство з розвиненою галуззю тваринництва, одне – спеціалізоване на рослинництві, решта багатогалузеві господарства: мають і тваринництво і рослинництво.

Аналіз рішень виконано шляхом порівняння галузевих структур господарств: існуючих і рекомендованих (оптимізованих розрахунком) (табл. 1). Зміни галузевих структур після оптимізації не можна назвати значними (в межах від 0 до 32%), крім ТОВ «Відродження». Слід відзначити, що практично для всіх господарств обмеження з виробництва та потреби кормів виконувалися навіть з фактичною структурою посівних площ культур, необхідних для їх виготовлення. Це зробило можливим не змінювати структуру кормових культур, пасовищ і сіножатей. Всі господарства, що мали тваринницьку галузь, закупували концентровані корма, що теж позитивно впливало на виконання вказаного обмеження. Поголів'я тварин в оптимізованих структурах змінювалося в основному за рахунок зменшення поголів'я тварин для виробництва м'яса, оскільки ця підгалузь майже для всіх господарств виявилася збитковою.

Таблиця 1

**Структура посівних площ і поголів'я тварин сільськогосподарських підприємств
Харківської області, що досліджувалися (2017 рік), %**

<i>Види продукції</i>	<i>Площа с.-г. культур (га) і поголів'я тварин</i>									
	<i>«Кутузівка»</i>		<i>«Відродження»</i>		<i>«Ранок»</i>		<i>«Восток КМК»</i>		<i>«Федорівський»</i>	
	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>	<i>факт.</i>	<i>оптим.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
1. Зернові культури	3402	2590	492	483	1533	800	1350	1125	1183	1120
2. Технічні культури	1938	2015	320	329	424	557	600	647	2194	2366
у т. ч. соняшник	1938	2015	320	329	424	557	600	647	1046	954
цукрові буряки	—	—	—	—	—	—	—	—	1148	1412
3. Кормові	1233	1272	—	—	478,5	478,5	1545	1545	355	246
4. Кук. на силос	317	340	—	—	229,7	229,7	650	650	246	246
5. Трави	916	932	—	—	—	—	895	895	—	—
зел. корм	670	670	—	—	129,8	129,8	576	576	94	0
сіно	246	262	—	—	119	119	319	319	15	0
Всього посівів	6573	6573	812	812	2435	2435	3495	3495	3732	3732
Пари, пасовища	167	167	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього ріллі	7481	7481	812	—	2658	2658	3498	3498	3732	3732
6. Корів	1350	1350	—	—	230	200	567	567	500	550
7. Молодняку ВРХ	1350	1000	—	—	454	454	567	514	485	450

Джерело: складено автором

Посівні площі найчастіше змінювалися для виконання умов балансу посівів щодо дотримання сівозмін згідно з агротехнічними вимогами для Лісостепу, в деяких випадках по причині збитковості продукції культури.

Для ТОВ «Відродження» запропоновано змінити співвідношення між посівами пшениці і кукурудзи для виконання вимоги обмеження по балансу посівів, тому найбільші зміни структури встановлені для цього господарства. Звичайно це позначилося на величині приросту прибутку і він виявився найменшим серед досліджуваних господарств.

В табл. 2 приведені результати порівняння фактичних економічних показників ефективності діяльності господарств і тих же показників після оптимізації їхніх галузевих структур. Виробництво валової продукції після оптимізації збільшилося на 6-17 %, виторг від реалізації також зріс на 1,8-20%. Виторг від реалізації продукції після оптимізації збільшується в усіх господарствах на 7-20 %, крім ТОВ «Федорівський», де була зменшена частка соняшника.

Виторг зменшився, але виробництво залишилося прибутковим завдяки зменшенню повної собівартості. Повна собівартість виробленої продукції в деяких випадках зросла на 15 %, але це не позначилося на загальному результаті оптимізації одержанні прибутку. Найбільший приріст прибутку одержить ТОВ «Восток КМК», де при оптимізації було зменшене поголів'я молодняку і збільшене поголів'я корів.

Слід відзначити те, що господарство «Відродження», що виробляє тільки продукцію рослинництва, має найменший приріст показників. Через найбільший приріст повної собівартості найменший приріст прибутку має ДП «Кутузівка», яке спеціалізується на виробництві продукції тваринництва. Це свідчить про те, що в нинішніх умовах господарювання не завжди реалізуються переваги вузької спеціалізації підприємств. Кращі результати при оптимізації мають підприємства з середнім рівнем спеціалізації і поєднанням галузей рослинництва і тваринництва. Для одержання максимальної ефективності діяльності необхідне оптимальне поєднання спеціалізації та диверсифікації підприємств.

Таблиця 2

**Перспективи розвитку досліджуваних господарств
у порівнянні з фактичними показниками за 2017 р.**

<i>Показники</i>			<i>Господарства</i>				
			<i>«Кутузівка»</i>	<i>«Відродження»</i>	<i>«Ранок»</i>	<i>«Восток»</i>	<i>«Фелорівський»</i>
<i>1</i>			<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Виробництво валової продукції, (млн. грн)	фактично	всього	123,2	16,5	45,2	64,1	132,6
		росл.	60,0	16,5	28,9	31,5	94,7
		твар.	63,2	-	16,3	32,6	37,9
	після оптимізації	всього	133,3	17,5	53,3	69,8	134,7
		росл.	64,8	17,5	34,0	32,2	94,8
		твар.	68,5	-	19,3	37,6	39,9
	% оптим. порів. з факт		108,2	106	117,8	108,7	106,5
Виторг від реалізації продукції, (млн. грн)	фактично	всього	104,4	15,2	57,5	57,9	103,7
		росл.	52,1	15,2	42,6	25,6	69,4
		твар.	52,3	-	14,9	32,3	34,3
	після оптимізації	всього	121,4	16,3	63,0	67,1	85,0
		росл.	59,7	16,3	45,1	29,7	47,8
		твар.	61,7	-	17,9	37,4	37,2
	% оптим. порів. з факт		116,2	107	120	115,9	82
Повна собівартість, (млн. грн)	фактично	всього	72,0	12,8	42,8	40,0	87,5
		росл.	39,5	12,8	30,0	18,1	58,5
		твар.	32,5	-	15,8	21,9	29,0
	після оптимізації	всього	83,0	13,7	43,0	40,5	68,3
		росл.	41,5	13,7	27,3	26,1	41,6
		твар.	41,5	-	15,7	14,4	26,7
	% оптим. порів. з факт		115,3	107,3	97,5	103,8	105,6
Прибуток, (тис. грн)	фактично	всього	32,4	2,31	14,5	18,0	16,2
		росл.	12,7	2,31	12,6	7,6	10,9
		твар.	19,7	-	0,9	10,4	5,3
	після оптимізації	всього	38,3	2,54	20,1	26,5	16,6
		росл.	18,2	2,54	17,8	3,5	6,2
		твар.	20,1	-	2,3	23,0	10,4
	% оптим. порів. з факт		108,3	106	136,7	148	113
Рівень рентабельності виробництва, (%)	фактично	всього	44,9	18	34	45	18
		росл.	32	18	42	42,2	19,5
		твар.	60,6	-	-6	47,3	28
	після оптимізації	всього	46,2	18,5	56	46,9	24,3
		росл.	43,8	18,5	72	13,6	14,9
		твар.	48,5	-	14,4	76,2	38,9

Джерело: складено автором

Висновки. Отримані результати показали, що навіть при наявності в цих господарствах збиткових галузей, запропонована оптимізація галузевої структури шляхом встановлення рекомендованих посівних площ основних культур і поголів'я тварин дозволяє при дотриманні принципів раціонального землекористування отримати в залежності від рівня спеціалізації і питомої ваги тваринництва збільшення прибутку від 8,3 % до 48 %, а рівня рентабельності від 1,3 % до 19 %.

Література.

1. **Халатур С.М.** Моделювання оптимальної виробничо-галузевої структури сільського господарства України. *Вісник ОНУ ім. І. Мечнікова*. 2015. Т. 20. Вип. 1/1. С. 174-178.
2. **Євдокімова М.О.** Напрями підвищення ефективності виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2011. 321 с.
3. **Самілик Т.М.** Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного підприємства. *Економіка АПК*. 2010. № 24. С. 32-35.
4. **Дороженко А.І.** Сутність оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичних методів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2014. Вип. 6. Ч. 5. С. 228-231.
5. **Бродський Ю.Б., Данкевич В.Є.** Економіко-математична модель виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖДТУ*. Житомир, 2011. Вип. 1(55). С. 180-183.
6. **Ульянченко О.В.** Оптимізаційні моделі використання ресурсів аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ*. Харків, 2007. № 5. С. 251-261.
7. **Бігдан М.Г., Карлик Ю.Ю.** Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Кременчук, 2014. Вип. 6/2014 (89). Ч. 2. С. 90-95.
8. **Rahoveanu A.T.** Optimization of production structure in an agriculture holding. *33rd IBIMA Conference*. Granada, Spain. 2019. P. 1-3.

References.

1. **Halatur S.M.** (2015). Modelyuvannya optimalnoyi virobnycho-galuzevoyi strukturi silskogo gospodarstva Ukraini [Simulation of optimal production and branch structure of agriculture Ukraine]. *Visnyk ONU im. I. Mechnikova – Bulletin of ONU them. I. Mechnikov*, Vol. 20, Issue. 1/1, pp. 174-178 [in Ukrainian].
2. **Yevdokimova M.O.** (2011). Napryami pidvishennya efektyvnosti virobnycho-finsanovoyi diyalnosti silskogospodarskikh pidpriyemstv [Directions for improving the efficiency of production and financial activity of agricultural enterprises]. *Dissertation of candidate of economic Sciences*. Harkiv, p. 321 [in Ukrainian].
3. **Samilik T.M.** (2010). Optimizaciya virobnycho-galuzevoyi strukturi agrarnogo pidpriyemstva [Optimization of production and branch structure of agrarian enterprise]. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, No. 24, pp. 32-35 [in Ukrainian].

4. **Dorozhenko L.I.** (2014). Sutnist optimizaciyi vitrat iz zastosuvannyam ekonomiko-matematichnih metodiv [The essence of cost optimization using economic and mathematical methods]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue. 6, Part. 5, pp. 228-231 [in Ukrainian].

5. **Brodskij Yu.B., & Dankevich V.Ye.** (2011). Ekonomiko-matematichna model virobnichoyi strukturi visokotovarnih silskogospodarskih pidpriemstv [Economic-mathematical model of production structure of high-yield agricultural enterprises]. *Visnik ZbDTU – ZbSTU Bulletin*, Issue. 1(55), pp. 180-183 [in Ukrainian].

6. **Ulyanchenko O.V.** (2007). Optimizacijni modeli vikoristannya resursiv agrarnih pidpriemstv [Optimization models of utilization of resources of agricultural enterprises]. *Visnik HNAU – KhNAU Bulletin*, No. 5, pp. 251-261 [in Ukrainian].

7. **Bigdan M.G., & Karlik Yu.Yu.** (2014). Perspektivi optimizaciyi virobnichoyi strukturi pidpriemstva dlya pidvishennya rivnya rentabelnosti [Prospects for optimization of the production structure of the enterprise to increase the level of profitability]. *Visnik KrNU imeni Mihajla Ostrogradskogo – Bulletin of the KrNU Mikhail Ostrogradsky*, Issue. 6/2014 (89). Part. 2, pp. 90-95 [in Ukrainian].

8. **Rahoveanu A.T.** (2019). Optimization of production structure in an agriculture holding. *33rd IBIMA Conference*. Granada, Spain, pp. 1-3 [in English].

Анотация.

Богданович О.А. Оптимізація галузевої структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах.

У статті розглянуті результати оптимізації галузевих структур сільськогосподарських підприємств з різним рівнем спеціалізації. Визначено, що найменший приріст прибутку після оптимізації очікується в господарствах з найвищим рівнем спеціалізації. Рекомендовано для одержання максимальної ефективності діяльності знаходити оптимальне поєднання спеціалізації та диверсифікації підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, галузева структура, продукція, оптимізація, прибуток.

Аннотация.

Богданович О.А. Оптимизация отраслевой структуры производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

В статье рассмотрены результаты оптимизации отраслевых структур сельскохозяйственных предприятий с разным уровнем специализации. Определено, что наименьший прирост прибыли после оптимизации ожидается в хозяйствах с высоким уровнем специализации. Рекомендуется для получения максимальной эффективности деятельности находить оптимальное сочетание специализации и диверсификации предприятия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, отраслевая структура, продукция, оптимизация, прибыль.

Abstract.

Bogdanovich O.A. Optimization of the branch structure of production of products in agricultural enterprises.

The results of optimization of branch structures of agricultural enterprises with different level of specialization are considered in the article. It is determined that the smallest increase in profit after optimization is expected in the farms with the highest level of specialization. It is recommended to find the optimum combination of specialization and diversification of the enterprise in order to obtain maximum efficiency of activity.

Key words: *agricultural enterprise, branch structure, products, optimization, profit.*